

TÜRKİYE'DE TARİKATLAR

TARİH VE KÜLTÜR

editör

Semih Ceyhan

Bu eser
İSAM'ın İkinci Klasik Dönem Projesi kapsamında hazırlanmıştır.

İSAM Yayınları 162
İlmî Araştırmalar Dizisi 69

TÜRKİYE'DE TARİKATLAR
Tarih ve Kültür

editör
Semih Ceyhan

Bu kitap
İSAM Yönetim Kurulunun 21.10.2011 tarih
ve 2011/19 sayılı kararıyla basılmıştır.

© Her hakkı mahfuzdur.

Birinci Basım: Ocak 2015

ISBN 978-605-4829-19-4

İSAM Yayıncılık Sosyal Hizmetler San. ve Tic.Ltd.Şti.
İcadiye Bağlarbaşı Cad. No. 40 34662 Üsküdar/İstanbul
Tel: (0216) 474 08 50 Faks: (0216) 474 08 74
www.isam.com.tr bilgi@isam.com.tr
Sertifika No. 15734

Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No. 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Kat 2, 34310 Haramidere / İstanbul
Tel: (0212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

Ceyhan, Semih (ed.)
Türkiye'de tarikatlar: tarih ve kültür / Semih Ceyhan (ed.). - İstanbul : İSAM
Yayınları, 2015.
1052 s. ; res. ; 24 cm. - (İSAM Yayınları ; 162. İlmî Araştırmalar Dizisi ; 69)
Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-605-4829-19-4

7

RİFÂİYYE

Mustafa Tahralı

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslâm ve Din Bilimleri Fakültesi

Rifâiyye Pîri Seyyid Ahmed er-Rifâî

Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye (ö. 578/1182) nispet edilen Rifâiyye, İslâm dünyasının ilk tarikatlarından biridir. Rifâiyye daha pîrinin sağlığında kurulmuş ve teşkilâtlanmış olarak görünmektedir.

Ahmed er-Rifâî 512'de (1118) babasının Bağdat'la Basra arasında kalan Batâih bölgesinde yerleştiği Ümmüabîde'de doğdu.¹ İbn Hallikân *Vefeyâtü'l-a'yân*'da "Rifâî" ve "Ümmüabîde" kelimelerinin bu yazılan telaffuzla okunacağını kaydetmiştir.² Yedi yaşında iken babasının ölümü üzere dayısı Şeyh Mansûr onu Vâsıt bölgesindeki kendi köyü olan Nehrüdaklâ'ya (Daklî) götürdü. Öğrenimini ve tasavvufî eğitimini orada yaptı, hocası ve şeyhi Ali Ebû'l-Fazl el-Vâsıtî'den (ö. 539/1144) icâzet aldı ve hırka giydi. Şeyhi Vâsıtî dervişi Rifâî'ye "zâhir ve bâtın ilimlerine vâkıf" olduğuna telmihen "Ebû'l-alemeyn" (iki bayrak sahibi) lakabını verdi. 532 yılında babasının tekkesinin bulunduğu Karyehasan'a (Hasan köyü) geldi. Ahmed er-Rifâî'nin daha o yıllarda şöhreti etrafa yayılmıştı. Şeyhi Ebû'l-Fazl el-Vâsıtî'nin vefatı üzerine dayısı Şeyh Mansûr el-Batâihî'nin irşat halkasına girdi. 540'ta (1145) Şeyh Mansûr onu "meşyahatü's-şüyûh" (şeyhler şeyhliği) unvanıyla kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyhliğine tayin etti ve Ümmüabîde'deki kendisine babasından intikal etmiş olan

.....

1 Fârûsî, *İrşâd*, s. 30; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 70, dn. 2.

2 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, I, 154.

tekkeye yerleşmesini istedi. Böylece Ahmed er-Rifâî orada hem tekkenin idaresini, hem de bütün müritlerin irşat vazifesini üstlendi.³ Gün geçtikçe müritleri çoğaldı. Rifâîyye kaynakları, müntesiplerinin sayısının 100.000'i aştığını⁴ ve vefatında cenazesine 900.000 erkek ve 600.000 kadının katıldığını yazmaktadır.⁵ 1160'ta bazı yakınları ve müritleriyle birlikte hacca gitti. Dönüşte Medine'yi ziyaret etti. Medine uzaktan görününce devesinden inip yürüyerek Ravza-i Mutahhara'ya girdi. Rifâî'nin bu ziyaret sırasında zuhur ettiği ileri sürülen bir kerametiyle ilgili menkıbe oldukça meşhurdur. Rivayete göre, Hz. Peygamber'in kabri önüne gelince, "es-Selâmü aleyke yâ ceddî!" (Sana selâm olsun ey dedem!) diyerek selâm vermiş, orada bulunanlar Hz. Peygamber'in "Aleyke's-selâm yâ veledî!" (Sana selâm olsun ey evlâdım!) sözüyle selâma karşılık verdiğini duymuşlar; cezbeye gelen Hz. Rifâî diz çöküp, "Uzakta iken benim yerime varıp toprağını öpsün diye sana ruhumu gönderiyordum; şimdi bu devlet bedenime de nasip oldu; uzat elini de dudaklarımla öpeyim!" mânasına gelen meşhur şiirini okumuş; bunun üzerine Hz. Peygamber'in kabrinden dışarıya nuranî bir el uzanmış ve Hz. Rifâî bu eli öpmüş; aralarında Hayyât b. Kays el-Harrânî ve Adî b. Mûsâfir gibi zatların da bulunduğu büyük bir topluluk bu hadiseye şahit olmuşlardır.

Ahmed er-Rifâî'nin biyografisini yazan müellifler olaya şahit pek çok ismi sayarak bu menkıbeyi mütevâtir bir haber şeklinde değerlendirirler. *Gâyetü't-tahrîr* müellifi Abdülazîz ed-Dîrînî, Hz. Peygamber'in selâma karşılık vermesinin ve kabrinden dışarıya nuranî bir elin uzanmasının mümkün olduğu hakkında devrin kadısına ait bir fetvayı da zikreder. Celâleddin es-Süyûtî bu haberi müstakillen incelediği *eş-Şerefü'l-muhtem* adlı risâlesinde hadisenin tevâtür derecesine ulaştığını söyler. Rifâî şeyhlerinden Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî de menkıbe hakkında kaleme aldığı *el-Kenzü'l-mutalsem fî meddi yedi'n-Nebî li-veledihi'l-gavs er-Rifâî* adlı eserinde bu menkıbeye yer veren pek çok kitap ve müelliften iktibaslar yapmıştır. Rifâî'ye saygısı ve bağlılığı olanların bu menkıbeyi mütevâtir haber olarak gösterme gayretlerine rağmen, bizzat Rifâî, prensip olarak keramete önem vermemiştir. Ahmed er-Rifâî 22 Cemâziyelevvel 578 (23 Ağustos 1182)

•••••

3 Fârûsî, *İrşâd*, s. 32; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 72.

4 Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 144.

5 Fârûsî, *İrşâd*, s. 81; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 81.

tarihinde vefat etti ve annesinin babası Yahyâ en-Neccârî'nin türbesine defnedildi.⁶ Ahmed er-Rifâî, hem baba hem de anne tarafından sûfî ve Abbâsî Devleti'nde "nakiplik" yapan bir aileye mensuptu. Baba ve dedesinin Bâtınî ve Şîf gruplara karşı Sünnîliği korumakla görevli olmaları, onun Sünnî bir ortamda yetiştiğini göstermektedir.⁷

Önce Şeyh Mansûr el-Batâihî'nin kardeşi Ebû Bekir el-Vâsıtî en-Neccârî'nin kızı Hatice ile evlendi ve bu evlilikten Fâtıma ve Zeyneb isimli iki kızı oldu. 553 (1158) senesinde bu ilk eşinin vefatından sonra onun kız kardeşi Râbia (ö. 613/1216) ile evlendi. Ondan da Sâlih isimli on yedi yaşında evlenmeden vefat eden (ö. 570/1174) bir oğlu dünyaya geldi.⁸ Kızlarından Fâtıma'yı (ö. 609/1212) kız kardeşinin oğlu Seyyid Ali b. Osman (ö. 584/1188) ile evlendirdi. Bu evlilikten İbrâhim A'zeb (ö. 609/1212) ve Ahmed el-Ahdar isimli iki torunu oldu. Rifâiyye kaynaklarında her ikisinden de "kutub" olarak söz edilmektedir.⁹

İkinci kızı Zeyneb'i (ö. 630/1232) ilk kızı Fâtıma'nın kocası Ali b. Osman'ın kardeşi Abdürrahîm b. Osman (ö. 604/1207) ile evlendirdi. Bu kızıdan ikisi kız ve altısı erkek sekiz torunu oldu. Bu altı erkek çocuktan İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) zamanında büyük bir şöhret sahibi oldu ve Rifâiyye'yi Irak, Hicaz, Yemen, Mısır ve Suriye'de yaydı. Dedesi Ahmed er-Rifâî ve Rifâiyye tarikatından bahseden *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-vezâifi'l-Ahmediyye* adlı bir eser kaleme almıştır.¹⁰

Damadı Ali b. Osman (ö. 584/1188) Ahmed er-Rifâî'nin vefatından sonra Ümmüabîde'deki tekkenin (rivâk) ilk halifesi olmuştur. İkinci halifesi ise diğer damadı Abdürrahîm b. Osman (ö. 604/1207) ve üçüncüsü ilk damadından torunu İbrâhim A'zeb'dir (ö. 609/1212).¹¹ Ümmüabîde tekkesinde şeyhlik bu şekilde Rifâî ailesi içinde devam etmiş görünmektedir. Kaynaklarımız pîrden sonra

••••••••

6 Fârûsî, *İrşâd*, s. 79; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 79.

7 Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 69.

8 Fârûsî, *İrşâd*, s. 90; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 82.

9 Fârûsî, *İrşâd*, s. 92; Mahzûmî, *Sihâh*, s. 72; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 83.

10 Fârûsî, *İrşâd*, s. 101-106; Mahzûmî, *Sihâh*, s. 73, 92-96; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 84.

11 Fârûsî, *İrşâd*, s. 93-112; Mahzûmî, *Sihâh*, s. 117-118; Vâsıtî, *Hulâsatü'l-ikstr*, s. 69-70; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 84.

tarikât içinde herhangi bir şekil veya esasla ilgili bir değişiklik yapıldığından bahsetmemektedir. Ümmüabîde dışında, meselâ Suriye ve Mısır'daki tekkelerin, herhangi bir şekilde bu ana tekkeye bağlı olduğuna dair kaynaklarda bir bilgi yoktur. Her tekke kendi içinde bağımsız görünmektedir.

İlk şeyhine nispetle Rifâiyye tarikâtı silsilesi Ahmed er-Rifâî'den itibaren geriye doğru şöyledir: < Ebü'l-Fazl Ali el-Kârî el-Vâsıtî < Ebü'l-Fazl b. Kâmih el-Vâsıtî < Gulâm b. Türkân < Ebû Ali er-Rûd-bârî < Ali el-Acemî < Ebû Bekir eş-Şiblî < Ebü'l-Kâsım el-Cüneyd el-Bağdâdî. Cüneyd el-Bağdâdî'nin ise, iki ayrı koldan hırka giydiği bilinmektedir.¹² Ahmed er-Rifâî'nin bu silsilede adı geçen şeyhi Ebü'l-Fazl Ali, "Ahmed er-Rifâî gibi müridi olan bir şeyh ondan başka bir kimseye icâzet veremez" diyerek sadece ona hilâfet vermiştir.¹³

Diğer şeyhi Mansûr er-Rabbânî el-Batâihî'nin bağlı olduğu silsile ise şu şekildedir: Mansûr el-Batâihî < Ebû Mansûr et-Tayyib < Mûsâ Ebû Saîd Yahyâ en-Neccârî el-Vâsıtî < Ebû Ali Muhammed b. Übey et-Tirmizî el-Karmezî < Ebû Kâsım es-Sundûsî (veya es-Sundurûsî) < Ebû Muhammed er-Rüveym el-Bağdâdî < Ebü'l-Kâsım el-Cüneyd el-Bağdâdî. Şeyh Mansûr, Ahmed er-Rifâî'ye hilâfet verirken kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyhliği görevini de ona devretmiştir.¹⁴

Bu iki şeyhinden giydiği hırkadan başka, sadece aile mensuplarına giydirilen ve "Ehlibeyt hırkası" denilen bir hırkanın mevcut olduğu ve Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin bu hırkayı da amcasının oğlu Seyyid Osman'dan giydiği bildirilmektedir.¹⁵

Rifâiyye Tarikatının Ortaya Çıkışı

Ahmed er-Rifâî kurmuş olduğu yolunun özelliklerini şu sözleriyle belirtmektedir: "Gitmediğim zor bir yol, hakikatına vâkıf olmadığım bir meslek (gidilen yol) kalmadı. Himmet ve gayretimle hepsinin perdelerini kaldırıp açtım, her kapıdan girdim. Hepsini çok kalabalık buldum. Zül (tevazu) ve inkisar (mezellet) kapısına vardım, onu bomboş gördüm. Ve oradan girdim, vâsıl oldum ve matlûbum

12 Fârûsî, *İrşâd*, s. 3; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 85-86.

13 Fârûsî, *İrşâd*, s. 6-7; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, 85-90.

14 Fârûsî, *İrşâd*, s. 3-4; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 85.

15 Fârûsî, *İrşâd*, s. 27; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 88.

hâsıl oldu. Diğer kapıların tâlipleri hâlâ yerlerinde idiler.”¹⁶ Eserlerindeki bu ve benzeri sözlerden,¹⁷ tarikatının Kitap ve Sünnet kaynaklı tevazuu esas aldığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda onun derlenmiş eserlerinin yanında bizzat kendisinin tertip ettiği birçok hizbinin ve virdlerinin olduğu bildirilmektedir.¹⁸ Bunlardan bir kısmı Kenan Rifâî tarafından bir araya getirilmiş ve harekeli olarak yayımlanmıştır.¹⁹ Bunlardan sekizinci hizb, genellikle zikir meclislerinde topluca okunmaktadır. Her bir hizb, sûreler, âyetler, salâtüselâm ve dua cümlelerinden ibarettir.

Rifâiyye tarikatı, kurucusunun yaşadığı bölge olan Batâih'e nispetle Batâihiyye,²⁰ kendi adına nispetle Ahmediyye²¹ olarak anılmıştır. Fakat daha sonraki yıllarda, muhtemelen komşu bölge ve ülkeler dışında Batâihiyye adının kullanılmaması ve XII. asırda adı duyulmaya başlayan Bedeviyye'nin Ahmediyye adıyla anılması dolayısıyla karışıklığı önlemek için, Rifâiyye adı daha çok kullanılır olmuş ve tarikat bu isimle yaygınlaşmıştır.²²

Rifâî tarikatının mânevî esasları, diğer tarikatlar gibi, kurucusu olan pîri hayatta iken tespit edilmiş görünmektedir. XII. asırda kurulan tarikatlar arasında kuruluşunu tam anlamıyla tamamlayıp teşkilâtlanan ilk tarikat olduğunu söylememiz mümkündür. Pîrin daha sağlığında tamamen teşkilâtlanmış olma keyfiyeti, başka sebepler yanında, dayısından genç yaşta icâzetle birlikte geniş bir derviş topluluğu ve tekke devralmasından ileri gelmektedir denilebilir.²³ “Rivâk” denilen tekkesi kaynakların verdiği bilgiye göre, oldukça geniş hacimli bir alanı kapsamaktadır. “Zâviye” kelimesi yerine daha çok “rivâk” kelimesinin kullanılması, tekke binasının ahşap direkler

•••••

16 Ahmed er-Rifâî, *el-Burhânü'l-müeyyed*, s. 88; a.mlf., *Delillerle Marifet Yolu*, s. 124.

17 Ahmed er-Rifâî, *el-Burhânü'l-müeyyed*, s. 62-63; a.mlf., *el-Mecâlisü's-seniyye*, s. 17-18, 53.

18 Sayyâd, *el-Maârif*, s. 58, 64; Ebû'l-Hüdâ, *Kilâdetü'l-cevâhir*, s. 523; Râvî, *es-Seyr*, s. 159-195.

19 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 1-101.

20 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, s. 154.

21 İbn Battûta, *Voyages*, II, 309; Laoust, *Essai*, s. 92.

22 Tahrah, *Ahmad al-Rifâî*, s. 334.

23 Geoffroy, “L'Apparition”, s. 47.

ve direkler arasında üstü örtülü kemerlerle yapılmış bağlantılardan meydana gelen revaklar halinde yapılmış olmasından ileri gelmektedir. Ahmed er-Rifâî'nin yaşadığı bölge bataklıklardan (el-batâih) ibaret olduğu için, Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bu bölgede ağaç ve kamışın bolca bulunması, bu tür inşaatın yapılmasına imkân vermiştir. Rifâî'nin küçük torunu Ahmed İzzeddin es-Sayyâd (ö. 670/1271), bu "rivâk"ın 4000 kemerli ve 4 halkadan meydana geldiğini, direklerin arasının 3 Bağdat arşını, her kemerin yerden yüksekliğinin 4 arşın; birinci halka ile ikinci halka arasının 27, ikinci ile üçüncünün arası 30 ve üçüncü ile dördüncünün arası ise 20 arşın olduğunu ve mihrap üstündeki kubbenin arkasında ise rivâkın bahçesinin bulunduğunu yazmaktadır.²⁴ Bu rivâk 550 (1155) yılında 4000 kemerli olarak yapılmıştır.²⁵

Kaynaklarımızın bildirdiğine göre büyük zikir meclislerinin kurulduğu gecelerde (mahyâ) 100.000 mürit iştirak için gelip Ümmüabîde civarında çadırlarını kurarlar ve her gün rivâkta 20.000 mürit toplanırdı. Ahmed er-Rifâî bu misafirlere sabah akşam yiyecek ve içecek ikram ederdi. Bu tekkenin giderleri için büyük vakıflar tahsis edilmişti.²⁶ 567 (1171) yılında rivâka tahsis edilen bu vakıfların gelirlerinin 90.000 dirhem-i dîvânî, 20.000 altın, 80.000 ridâ, 50.000 temşeke (bir tür giyecek), 20.000 mish-i Acemî, 32.000 yün türban, 11.000 altın lira ve 1700 Hint kisâsı olduğu kaydedilmektedir.²⁷ Bu büyük tekkenin, binlerce muhip ve müntesibin sağladığı bağış, hediye ve vakıflarla, on binlerle ifade edilen bir cemaate hizmet edebilecek bir şekilde teşkilatlanmış olduğu kendisinden bahseden en yakın tarihli eserlerdeki ifadelerden de anlaşılmaktadır. Bu sosyal teşkilatlanma da Rifâiyye'nin daha pîrin sağlığında kurulduğunu göstermektedir.

Ahmed er-Rifâî'nin doğup büyüdüğü, yaşadığı ve bugün sadece türbesinin bulunduğu bu bölge, kuzeyde Vâsıt ve güneyde Basra arasındaki Fırat ve Dicle'nin aşağı mecrasında, bataklık bir araziden ibarettir. Yerleşim yerleri birbirine dereler ve su kanalları ile bağlanmıştır. Ulaşımın kayıklarla yapıldığı anlaşılan Batâih denilen bu sazlık

••••••••••

24 Sayyâd, *el-Maârif*, s. 58.

25 Vâsıtî, *Tiryâku'l-muhibbîn*, s. 35; Vâsıtî, Ali b. Hasan, *Hulâsatü'l-ikstr*, s. 68.

26 Fârûsî, *İrşâd*, s. 39.

27 Fârûsî, *İrşâd*, s. 40.

bölgede her türlü su kuşları ile tabii bir âfet olan sinek ve sivrisinek ve arslan, kurt vb. yırtıcı hayvanlar bulunmaktadır. VI (XII) ve hatta VIII. (XIV.) yüzyılda gayet müreffeh bir bölge olarak görünmektedir.²⁸ Onun için bu bölge ve Ümmüabîde'nin günümüzdeki durumuna bakarak, kaynakların verdiği bilgileri değerlendirmek oldukça zordur. Abbâsî Devleti'nin son asrında yaşayan Ahmed er-Rifâî o devrin maddî ve mânevî zenginlikleri içinde yaşamıştır.

Rifâiyye'nin Yayılışı ve Anadolu'da Rifâiyye'nin Genel Görünümü

Rifâiyye'nin doğduğu bölge olan Irak'ın dışında, meselâ Mısır'a girişi, daha pîrinin sağlığında Ebü'l-Feth el-Vâsıtî'yi (ö. 632/1234) İskenderiye'ye bizzat göndermesi suretiyledir.²⁹ Suriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu için de aynı şeyi söylememiz mümkün görünmektedir. M. Fuad Köprülü, İbn Battûta'dan hareketle, XIII. yüzyılın sonlarına ve XIV. yüzyılın başlarına doğru Anadolu'da Rifâîler'in bulunduğu söylemektedir.³⁰ Ayrıca Kayseri civarında Develi'de Seyyid Şerif isimli bir Rifâî şeyhi adına yapılmış 695 (1295) tarihli bir mezar taşının³¹ ve Eflâkî'nin anlattığına göre Mevlânâ'nın sağlığında Konya'da Rifâîler'in bulunması³² VII. yüzyılın ortalarında Anadolu'da Rifâîliğin mevcudiyetini gösterir. İbn Battûta'nın ifadelerinden II. yüzyılın sonu ve VIII. yüzyılın başlarında Anadolu'da, Amasya'da³³ ve başka yerlerde, Kuzey Anadolu'da, İzmir'de³⁴ ve Mâcar adlı bir Türkistan şehrinde de³⁵ Rifâîler'in mevcudiyetinden söz etmek mümkündür. İbn Battûta bu bölgelerde 732-734 (1332-1334) tarihleri arasında dolaşmıştır. Köprülü bir başka eserinde Osmanlı Devleti'nin

•••••

28 İbn Battûta, *Voyages*, I, 260-261; Mayeur, *al-Sayyid Ahmad al-Badawî*, s. 210; Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, s. 55.

29 Gril, *La Risâla*, s. 30; Geoffroy, "L'Apparition", s. 47

30 Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 174; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 335.

31 Özgüç – Akok, "Develi Âbideleri", s. 382.

32 Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 149-150.

33 İbn Battûta, *Seyahatnâme*, II, 292; Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, II, 287; Abdizâde, *Amasya Târîhi*, II, 489; III, 8.

34 İbn Battûta, *Seyahatnâme*, II, 309.

35 İbn Battûta, *Seyahatnâme*, II, 374-375.

kurulduğu XIII. yüzyılın sonunda Anadolu'da Rifâiyye'nin mevcut olduğunu söyler ve en önemli tarikatlar arasında zikreder.³⁶ Rifâiyye ile birkaç tarikata intisabı bilinen Molla Fenârî'nin (ö. 843/1431) IX. (XV.) yüzyılda Bursa'da yaşamış olması bu yüzyılda da Anadolu'da Rifâiyye'nin devam ettiğini göstermektedir. XVI. asrın ilk yarısında bu dönemin kaynakları Anadolu ve İstanbul'da Rifâiyye'den söz etmemektedir.³⁷ İstanbul'da XVI. asrın sonlarından itibaren görülmeye başlayıp şehirde yaygınlaşması, XVIII. asır başlarında Üsküdar'da Rifâî Âsîtânesi'nin kurulmasıyla başlar³⁸ ve XVIII. yüzyılda İstanbul'daki altı büyük tarikattan biri olarak zikredilir.³⁹ XVIII. asır başlarından itibaren Edirne'de mevcut olduğu, Mustafa Kabûlî Efendi gibi divan sahibi bir şeyhin yetişmiş olduğu ve iki üç Rifâî tekkesinin bulunduğu bilinmektedir.⁴⁰ XIX. yüzyıl sonunda sadece İstanbul'da kırktan fazla Rifâî Tekkesi bulunmaktadır.⁴¹ Enver Behnan Şapolyo, tekkeleri yasaklayan kanundan önce İstanbul'daki kırk Rifâî Tekkesi'nin ismini kaydetmektedir.⁴²

Gilles Veinstein ve Nathalie Clayer, XIX. asrın sonunda İstanbul'daki tekkelerin % 11'inin Rifâî Tekkesi olduğunu söylemektedirler.⁴³ XIX. asrın sonlarında Rifâiyye hemen hemen bütün İslâm dünyasına, Hindistan'dan Kuzey Afrika'ya, Sahra-altı Afrika ve Balkanlar'a kadar yayılmış durumdadır. Ebû'l-Hüdâ Efendi (ö. 1909) adında hem soy hem de tarikat bakımından Rifâî-Sayyâdî olan bir zatın nakîbü'l-eşraf olarak Sultan II. Abdülhamid'in yakınında olması da Rifâiyye'nin XIX. asır sonu ile XX. asır başlarında bütün Osmanlı topraklarında mevcut ve canlı olduğuna dair bir işaret olarak alınabilir. XX. asırda bütün İslâm dünyasında özellikle Mısır, Suriye, Yemen ve Irak gibi ülkelerde Rifâiyye'nin şeyh ve tekkeleriyle mevcut

•••••
36 Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 95-96; Ayverdi, *İstanbul Mîmârî Çağının Menşei*, s. 24.

37 Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf*, s. 19.

38 Işın, "Rifâîlik", s. 326-327; Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 547-556.

39 D'Ohsson, *Tableau*, IV, 661-662.

40 Şimşek, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi*, s. 29.

41 Depont – Coppolani, *Les Confréries*, s. 328-329.

42 Şapolyo, *Mezhepler*, s. 464-465; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 390-424.

43 Veinstein – Clayer, "L'Empire ottoman", s. 323.

olduğunu, XIX. asır sonlarında yayımlanmaya başlayan bu tarikata ait eserlerin XX. asırda yeni baskılarının yapılması ve yeni kitapların yayımlanması da bu tarikatın canlı olduğunu ve halkın ilgisinin devam ettiğini göstermektedir.⁴⁴

A. Popovic, XV. asırdan itibaren Hint alt kıtasında görülmeye başlayan Rifâiyye'nin Haydarâbâd, Delhi, Gucerât, Dekken, Kerelâ, Sri Lanka, Maldivler, Endonezya'nın Hint Okyanusu kıyılarında, Küveyt, Suudi Arabistan, Yemen, Sudan, Afrika Boynuzu, Somali, Mısır, Libya, Lübnan, Ürdün, İsrail, Türkiye, Makedonya, ve Arnavutluk'ta (yedi tekke) mevcut olduğunu bildirmektedir. Bulgaristan'da da XIX. yüzyılda Sofya ve Köstendil'de iki Rifâî Tekkesi, kezâ Girit ve Serez'de yine iki tekkenin olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Yine A. Popovic, XX. asırda (1990'a kadar) Balkanlar'da bulunan Rifâî tekkelerinden bahseder. Ayrıca eski Yugoslavya'dan Avrupa, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya'ya göç eden müslümanların oralarda da Rifâî tekkeleri açtığını bildirmektedir.⁴⁵

Denis Grill, VII. (XIII.) asırda Rifâiyye'nin bütün Mısır'da yayılmış olduğunu yazmaktadır.⁴⁶ Iraklı Rifâî şeyhi Ebü'l-Feth el-Vâsıtî (ö. 632/1234) vasıtasıyla teşkilâtlanmış olarak Mısır'a ilk yerleşen tarikat Rifâiyye olmuş⁴⁷ ve günümüzde de varlığını devam ettirmiştir. IX. (XV.) asırda Tunus'ta bir Rifâî şeyhinin bulunduğu bilinmektedir.⁴⁸

Rifâiyye'nin Kolları

Rifâiyye'nin şube veya kolları olarak zikredilen isimlerin birbirinden hangi hususlarda farklı olduğuna dair ilgili kaynaklarda hiçbir bilgiye rastlanmamaktadır. Müelliflerin az veya çok sayıda koldan bahsetmesi, sadece çeşitli bölgelerde Rifâiyye'yi temsil eden veya yayılmasını sağlayan ilk şahsiyetler olmalarından ileri gelmektedir diyebiliriz. Bu kolların seyrüsülük esasları bakımından ana tarikattan farklı olmadığını söylemek mümkün görünmektedir. Ancak elimizde

••••••••

44 Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 335-336.

45 Popovic, "Les Derviches balkaniques I", s. 176-192; a.mlf., "Les Derviches balkaniques II", s. 142-183; İzeti, *Balkanlarda Tasavvuf*, s. 211-222.

46 Gril, "Une Source", s. 441-508; a.mlf., *La Risâla*, s. 30.

47 Mayeur – Jaouen, "Maîtres", s. 41-50; Bannerth "La Rifâiyya", s. 20-21.

48 Amri, "Le Saint rifâî", s.189-214.

bu konuda açık bilgiler yoktur. Daha ilk dönemlerden itibaren ve özellikle XIX. yüzyılın sonlarında Ebü'l-Hüdâ Efendi'nin (ö. 1909) kendisi de bir Sayyâdî kolu mensubu olarak, Rifâiyye'ye dair birçok eser kaleme almış ve önceki dönemlerde yazılanların yayımlanmasına vesile olmuş olması, Rifâiyye'nin ana kolunun veya en yaygın kolunun Sayyâdiyye olduğu izlenimini vermektedir. Bu kol içindeki tatbikatın Ümmüabîde'deki ana tarikattan farklı olmadığını söyleyebiliriz.⁴⁹ Harîrîzâde gibi Rifâiyye'nin kollarından söz eden yazarlar eşit sayıda koldan söz etmediği gibi, hangi sebeple şu veya bu ismi kol kurucusu olarak ele aldıklarını söylememektedirler. Çeşitli coğrafi bölgelere, etnik ve sosyal yapılara göre pratikte bazı farklılıkların olması tabii karşılanabilir. Geçmişte varlığından söz edilen kolun bugün mevcut olmaması mümkün olduğu gibi, temsilcisi kalmadı denilen bir kolun herhangi bir yerde ortaya çıkması mümkündür. Aşağıda kısaca zikredilecek kol sahiplerini bir bakıma tasavvuf tarihinde adı geçen, şu veya bu bakımdan bir isim ve iz bırakmış Rifâiyye tarikatına mensup şeyhler olarak değerlendirmek mümkündür.

Sayyâdiyye kolu, Seyyid Ahmed er-Rifâi'nin kızı tarafından torunu olan İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271) tarafından kurulmuştur. Suriye, Mısır, Hicaz ve Yemen'de seyahat etmiş ve buralarda birçok halife yetiştirmiştir. Bu sebeple ve müntesiplerinin bıraktığı eserler dolayısıyla en yaygın kol olarak görünmektedir. Dedesi Ahmed er-Rifâi ve tarikatı hakkında yazmış olduğu *Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-vezâifi'l-Ahmediyye* Rifâiyye ve kurucusu hakkında yazılmış en eski ve en mühim kaynaklardan biridir. Ebü'l-Hüdâ Efendi bu zat hakkında *Hizânetü'l-ımdâd fi ahbâri'l-gavsi'l-kebîr es-seccâd* adlı bir eser yazmıştır.⁵⁰ Sayyâdiyye kolu, Ahmed İzzeddin es-Sayyâd'ın neslinden gelen Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî tarafından İstanbul'a getirilmiştir. Halep, Bağdat, Basra ve Diyarbakır'da nakîbüleşraflık görevlerinde bulunmuş, ardından 1876 yılında İstanbul'a gelerek II. Abdülhamid'in yakınları arasına katılmış, önce *şeyhülmeşâyihlik*, daha sonraları Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevlerini üstlenmiştir. 1878'de II. Meclis-i Meb'ûsan'a Halep temsilcisi olarak girmiş, meclisin feshiyle padişahın müşaviri olarak sarayda kalmıştır. 28 Mart

.....
49 Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 347.

50 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 58^b, 262^b; Kenan Rifâi, *Ahmed er-Rifâi*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 243; Tahralı, *Ahmad al-Rifâi*, s. 348-349.

1909'da Büyükkada'da göz hapsinde iken vefat etti, vasiyeti gereği Beşiktaş'taki dergâhının hazîresine defnedildi. Serencebey Yokuşu'ndaki emlâki Dârüşşafaka'ya devredildi. 1937'de naaşı Halep'te yaptırdığı cami, konak ve zâviyeden oluşan külliye'nin hazîresine, babası Hasan Vâdî ve kardeşi Abdürrezzak'ın mezarlarının yanına nakledilmiştir. Yetiştirdiği halifeleri arasında, Şam bölgesinde hıristiyanlarla akaidde dair tartışmalar yapan Sâlih el-Müneyyir ve tasavvufî konularda birçok eseri bulunan ve çevresinde misyoner mekteplerine karşı açtığı savaşla tanınan Beyrut Sivil Mahkemesi Reisi Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî de bulunmaktadır. 200'ün üzerinde eseri olduğu belirtilen Sayyâdî eserlerini Arapça olarak kaleme almış, siyasi nitelikli birkaç kitabı dışında tasavvufî konular üzerinde durmuştur. Bunların büyük bir kısmı Rifâî tarikatı ve Sayyâdî ailesi hakkındadır.⁵¹ İstanbul'da Sayyâdiyye koluna bağlı olarak çeşitli mekânlar bulunmaktadır. Beşiktaş'ta Ebü'l-Hüdâ'nın kendisi için II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Ebü'l-Hüdâ Tekkesi, Aksaray Şekerci sokağında Ebü'l-Hüdâ Dergâhı ve Eyüp'teki kütüphanesi, bunların önde gelenlerindedir.⁵²

Harîriyye kolunun kurucusu Ebü'l-Hasan Ali el-Harîrî (ö. 620/1223), Ahmed er-Rifâî'nin kızı tarafından torunudur. Kaynaklarda kendisinden Suriye'de Rifâiyye'yi başlatan ilk şeyh olarak söz edilmektedir. Bu zatın müridi olan Ali Ebû Muhammed el-Harîrî b. Ebü'l-Hasan b. Mansûr el-Mervezî ile (ö. 645/1247) isim benzerliğinden dolayı bazı yazarlar tarafından bu iki şahıs tek bir şahıs olarak algılanmış, kol sahibi Harîrî ve diğeri ile ilgili bilgiler birbirine karıştırılmış görünmektedir.⁵³

Keyyâliyye kolunun kurucusu İsmâil el-Meczûb el-Keyyâl er-Rifâî'dir. 600 (1203) yılları civarında Ümmüabîde'de doğdu. Hülâgû'nun 656'da (1258) Irak'a girişine kadar orada yaşadı. Sonra Halep civarına hicret etti ve orada vefat etti. Bu zatın *Tibyân*'daki⁵⁴

••••••••••

51 Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî ve eserleri hakkında bk. Buzpınar, "Sayyâdî", s. 217; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 410-412.

52 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 412.

53 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 288^b-293^a; Veterî, *Ravza*, s. 106; Ebü'l-Hüdâ, *Kilâdetü'l-cevâhir*, s. 366-367; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Massignon, "Harîriye", s. 238-239; Laoust, *Les schismes dans l'Islam*, s. 248; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 349-350.

54 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 93^b-95^a.

hayat hikâyesi ile Ebü'l-Hüdâ'nın⁵⁵ ve Vassâf'ın⁵⁶ bahsettiği İsmâil el-Keyyâl İbn es-Seyyid İbrâhim el-Belhî el-Hüseyin'ninki (ö. 900/1495 civarında) birbirine karıştırılmış görünmektedir.⁵⁷

Nûriyye kolunun pîri Nûreddin Habîbullah el-Hadîsî'dir (el-Hudeysî ?). Kaynaklarda hakkında bilgi yoktur. Harîrîzâde sadece silsilesini zikretmekle yetinmiştir.⁵⁸

İzziyye kolunun kurucusu ise Hüseyin Ebü'l-Feyz el-İzzî el-Mısırî'dir. Harîrîzâde sadece tarikat silsilesini zikretmiştir.⁵⁹

Fenâriyye kolu, Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislâmı, meşhur ulemâ ve sûfîlerinden Şemseddin Muhammed b. Hamza el-Fenârî'ye (ö. 834/ 1431) nispet edilir.⁶⁰ Molla Fenârî ile çağdaş olan Kemâl b. Ahmed Ahlatî, *Münevirü'l-ezkâr fi zikri silsileti'l-meşâyih* adlı eserinde, onun Ahmed er-Rifâî'ye ulaşan bir silsilesini zikretmektedir.⁶¹ Molla Fenârî'nin ayrıca Zeyniyye ve Ebheriyye gibi tarikatlardan da icâzetli olduğu bilinmektedir.⁶²

Burhâniyye kolu, Burhâneddin İbrâhim b. Ömer b. Ali el-Alevî'ye nispet edilmektedir.⁶³

Fazliyye kolunun pîri Ahmed er-Rifâî'nin neslinden Cemâleddin Muhammed b. Fazlullah el-Hindî el-Burhânpûrî'dir (ö. 1029/ 1619). Hindistan'da Burhânpûr'da doğmuş ve orada vefat etmiştir. Ülkesinde çok tanınmış bir sûfidir. Vücûd mertebeleri ve vahdet-i vücûd ile ilgili *et-Tuhfetü'l-mürsele ile'n-Nebî sallallâhü aleyhi ve sellem*

.....
55 Ebü'l-Hüdâ, *Kılâdetü'l-cevâhir*, s. 366.

56 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 244-245.

57 Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 351.

58 Harîrîzâde, *Tibyân*, III, vr. 212^a; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 351.

59 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 59^{a-b}; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 351.

60 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 59^a; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 351-354.

61 Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 253, vr. 17^a.

62 Öngören, "Osmanlı Devleti'nin İlk Şeyhülislâmı", s. 114-119; a.mlf., *Târih'te Bir Aydın Tarikatı*, s. 89-90.

63 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 59^b; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 354.

adlı kısa hacimli bir risâlesi çok beğenilmiş ve birçok şerhi yapılmıştır. İsveçli ressam, Şâzeli halifesi Abdülhâdi (John Gustave [İvan] Aguéli) (1869-1917) tarafından *Le traite de l'unité dit d'Ibn Arabi suivi de l'Épître sur le prophète, al Malatiyyah* (La Gnose 1910-1912) adıyla Fransızca'ya da çevrilmiştir. Sa'diyye meşâhiyinden Mehmed Elif Efendi de *el-Kelimâtü'l-mücmelle fi şerhi't- Tuhfeti'l-mürsele* adıyla bu eseri tercüme ve şerhetmiştir (İstanbul 1342).⁶⁴

Cendeliyye kolu, Cendel b. Muhammed er-Rifâ'î'ye (ö. 675/1276) nispet edilir. Şam yakınlarında Menîn'de medfundur. el-Melikü'z-Zâhir tarafından birçok defa ziyaret edildiği kaynaklarda zikredilmektedir.⁶⁵

Dîrîniyye (Azîziyye) kolu, İzzeddin Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrîni'ye (ö. 694/1294) nispet edilir. Mısırlı'dır. Ahmed er-Rifâ'î'nin halifelerinden Mısır'a hicret eden Ebü'l-Feth el-Vâsıtî'nin (ö. 632/1234) halifesidir. Birçok eseri vardır.⁶⁶

Cemîliyye kolu, Cemâleddin el-İrâkî'ye nispet edilir.⁶⁷

Atâiyye kolu, Muhammed Atıyye er-Rifâ'î'ye nispet edilir. Kudüs civarında medfundur.⁶⁸

Sebsebiyye kolu, Süleyman Sebsebi'ye nispet edilir.⁶⁹

İmâdiyye kolu, İmâdüddin el-Ekber'e nispet edilir. Kaynaklar onun Ahmed er-Rifâ'î'den sonra yerine geçen halifelerden biri olduğunu kaydederler.⁷⁰

•••••

64 Harîrtzâde, *Tibyân*, III, vr. 31^b-35^a; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 355.

65 Harîrtzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^{a-b}; Veterî, *Ravza*, s. 107, Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 356.

66 Harîrtzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^b, 273^a-274^b; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 256-257.

67 Harîrtzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^b; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

68 Harîrtzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^b; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 183; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

69 Harîrtzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^b; , Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 184; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

70 Harîrtzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^b; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 184; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

Katnâniyye kolu, Seyyid Hasan el-Katnânî'ye (ö. 747/1346) nispet edilir.⁷¹

Mahmûdiyye kolu, Mahmûd ez-Zencî'ye nispet edilir.⁷²

Aclâniyye kolu, Şam'da seyyid ve şeriflerin nakîbi olan Muhammed b. Aclân'a nispet edilir.⁷³

Zeyniyye kolu, -ileride Anadolu'da müstakil tarikatlardan birisi olarak ele alınacağı gibi- Zeynüddin el-Hâfî'ye (ö. 838/1434) nispet edilmektedir. Harîrîzâde *Tibyân*'da onu hem Rifâiyye'den, hem de Sühreverdiyye'den neşet eden bir kol kurucusu olarak göstermektedir.⁷⁴

Cebertiyye kolu, Ebü'l-Maârif İsmâil b. İbrâhim b. Abdüssamed el-Cebertî'ye (d. 722/1322) nispet edilir. Harîrîzâde ondan hem Rifâiyye'nin hem de Ekberîyye'nin kol kurucusu olarak bahsetmektedir.⁷⁵ Müellif, İsmâil el-Cebertî'nin Kâdirî, İshâkî, Ekberî, Medenî ve Kuşeyrî tarikatlarından hırka giydiğini belirttiğine göre, çeşitli tarikatlardan hırka giymiş olan şeyhleri, hırkalarını giydiği tarikatların bir veya birkaçının kol kurucusu olarak telakki etmektedir.⁷⁶

Şa'râniyye kolu, Abdullah eş-Şa'rânî'ye nispet edilir (ö. 973/1565). Harîrîzâde onu Rifâiyye'nin bir kol kurucusu olarak zikretmektedir.⁷⁷ Şa'rânî'nin Kâdirî, Rifâî, Şâzelî vb. birçok tarikattan hırka giymiş olduğunu söylediğine göre, bir şeyhin birden fazla hırka giymiş olmasını, o tarikatın kol kurucusu olarak nitelendirmek için kâfi görülmektedir.⁷⁸

Mahdûmiyye kolu, Pîr Mahdûm Cihâniyân'a ulaşan Rifâiyye koludur. Harîrîzâde'nin onun için zikrettiği silsile Sühreverdiyye silsilesi ile kesişir.⁷⁹

•••••••••

71 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^b; III, vr. 73^b-74^b; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 184; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

72 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^b; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 184; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 357.

73 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 60^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 358.

74 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 59^b-60^a, 102^b.

75 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 211^a-212^b; II, vr. 59^b-60^a.

76 Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 358; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245.

77 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 59^a.

78 Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 359.

79 Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 61^a.

Aleviyye kolu, Şeyh Burhân el-Alevî'ye Şeyh Cemâleddin Abdülhamîd b. Abdurrahman b. Abdülhamîd el-Kûhî'den gelen hırka dolayısıyla nispet edilen bir koldur.⁸⁰

Hüseyin Vassâf'ın Ma'rifiyye adıyla Şeyh Ma'rifi'ye nispet ettiği bu kol,⁸¹ Seyyid Mehmed Ma'rifi (ö. 1824) adına nispet edilen kol ile aynı olmalıdır.⁸² İstanbul'da Kartal, Kasımpaşa ve Toygartepe'de, ayrıca Manisa'da XIX. yüzyılda ve XX. yüzyıl başlarında tekkeleri olduğu bilinmektedir.⁸³ Şeyh Ma'rifi 1200 (1785) civarında Mısır'dan İstanbul'a gelerek Kartal'daki evini tekke haline getirmiş ve tarikatını neşretmeye başlamıştır. Daha sonra bu yapının eksiklerini tamamlayarak tarikatın âsitânesi haline getirmiştir. "Fethü'l-Maârif" lakabıyla tanınan Şeyh Mehmed Ma'rifi'nin II. Mahmud ile görüştüğü ve tekkesine birtakım yardımların yapıldığı rivayet edilmektedir. Kartal'daki âsitânenin hazîresinde medfundur. Ma'rifiyye kolu, Pîr Mehmed Ma'rifi'nin oğlu ve Kartal Âsitânesi'nde babasının irtilâhinden sonra kırk sene kadar postnişinlik yapan Seyyid Ali es-Sâbit b. Muhammed b. Ali er-Rifâî (ö. 1279/1863) tarafından devam ettirilmiştir. Ali Sâbit Efendi Üsküdar Tekkekapısı'nda, Kuşadası ve Manisa Demirci'de Ma'rifi dergâhlarının açılması için belli kişilere icâzet vermiştir. *Risâle-i Kisve-i Ma'rifi* adlı derviş çeyizine dair bir eseri vardır.⁸⁴

Ulvâniyye kolu, Şeyh Ahmed el-Ulvân'a nispet edilir.⁸⁵

Vâsitiyye kolunun Mısır'a Rifâiyye'yi getiren Ebü'l-Feth el-Vâsıtî (ö. 632/1234)⁸⁶ adına nispet edilmesi muhtemeldir. Vassâf, bu kolun sadece adını zikretmektedir.⁸⁷

.....

80 Harîrîzâde, *Tibyân*, I, vr. 59^b.

81 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 246.

82 Tarkan, *Ma'rifiyye*, s. 3-18; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 114.

83 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 414-415.

84 Caferov, "Seyyid Ali es-Sâbit", s. 145-195.

85 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 246.

86 Trimmingham, *The Sufi Orders*, s. 39, 45; Mayeur, "Maîtres", s. 45; Gril, *La Risâla*, s. 30.

87 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 245.

Rifâiyye'de Âdap ve Erkân

Dervişliğe Kabul

Mürşide intisap “biat” ve “mübâyaa” olarak isimlendirilmektedir. Mürşit ile mürit arasındaki bu antlaşma ve sözleşme, Rifâi tekkelelerinde bir törenle gerçekleştirilmektedir. Kenan Rifâi bunu eserinde şöyle tasvir etmektedir: Mürşit, mürit adayına ilk olarak Allah'a tövbe ve bundan böyle isyanı terkederek Cenâb-ı Hakk'ın katına dönmek niyetiyle abdest alıp Allah rızası için iki rekât namaz kılmasını söyler. Sonra mürşit kibleye yönelmiş olarak huşû ve huzur içinde diz üstü seccadeye oturur. Mürit adayı da edep ve huşû ile dizleri şeyhin dizlerine temas eder ve bitişmiş bir şekilde, her türlü nefsanî ve şeytanî vesvese ve desîselerden kalben tamamen uzaklaşmış bir halde şeyhin önüne diz çöküp oturur. Şeyh üç kere Fâtiha okur, ardından müridin elinden tutar ve Fetih sûresinin 10. âyetini okur. Müride hitaben Ubâde b. Sâmî'tin rivayet ettiği şu hadîs-i şerifin önce Arapça'sını, sonra Türkçe'sini okur: “Peygamberimiz efendimiz, huzurunda as-haptan bir topluluk bulunduğu halde buyurdular ki: ‘Cenâb-ı Hakk'a asla şirk koşmamak, hırsızlık ve zina etmemek ve fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmemek; elleriniz ve ayaklarınız arasında zinadan olma bir çocuk getirmemek ve size emrettiğim güzel ahlâkta (mâruf) bana muhalefet etmemek şartlarıyla benimle mübâyaa ediniz. Bu cihetlere kim vefa ederse, ecrini Cenâb-ı Hak ihsan eder. Bu yasaklanmış şeylerden biri herhangi birinize isabet eder o da bunu örterse, Cenâb-ı Hak dilerse onu affeder, dilerse cezalandırır.’ Hz. Ubâde de, ‘Biz de bunun üzerine mübâyaa ettik’ dediler.”

Yine Ubâde b. Sâmî'tin rivayet ettiği diğer bir hadisin önce Arapça'sını sonra Türkçe'sini okur: “Gerek rahatlık (yüsr) gerekse zorluk (usr) halinde, gerek neşat gerekse sıkıntı (mekreh) halinde kendilerini talep edip itaat etmek ve nerede olursak olalım doğruyu söylemek ve Hak yolunda levmedicilerin levminden korkmamak üzere mübâyaa ettik dediler.” Sonra şeyh, “Siz de bu hadîs-i şeriflerin anlamına uygun olarak mübâyaa ediyor musunuz?” diye derviş adayına sorar. O da bu şekilde mübâyaa'yı kabul ettiğini ifade edince şeyh efendi, “Antlaşma yaptığımız zaman Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayınız. Şüphesiz Allah yapacağınız şeyleri pek iyi bilir” (en-Nahl 16/91) âyet-i kerîmesini okur ve derviş adayıyla birlikte üç defa

istiğfar duasını tekrarlar. Sonra şeyh, sağ eliyle müridin elinden tutup ona anlamı şu olan sözleri söyletir: Bütün günah ve hatalardan Cenâb-ı Hakk'a ve Hz. Peygamber'e tövbe edip rücû ettiğime, Allah'ın ve resulünün emirlerine imtisale rağbet edeceğime, yasaklardan sakınıp Cenâb-ı Hakk'a inâbe edip ona taate gayret edeceğime, fakara ve biçarelerin hizmetine gücüm yettiği kadar koşacağıma, Allah yolunda önderimiz, efendimiz Seyyid Ahmed Muhyiddin Ebü'l-Abbas el-Ke-bîr el-Hüseynî er-Rifâî'nin dünya ve âhirette şeyhimiz olduğuna, itaat etmenin bizi topladığına, mâsiyetin bizi dağıttığına, Cenâb-ı Hakk'ı, melekleri, resulleri ve nebîleri ve halkından hâzır olanları şahit tutarım. 'Ve Allah dediklerimize vekildir!' (Kasas 28/28) der. Sonra şeyh "Ahit Allah'a ahit, el Resûlullah'ın eli ve bu biat Hz. İmam Rifâî'yedir" dedikten sonra, "Allah Teâlâ sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında, hem de âhirette sapaşğlam tutar" (İbrâhîm 14/27) âyetini okur. Sonra şeyh gözlerini kapayıp elleri dizleri üzerinde olduğu halde üç kere "lâ ilâhe illallah" ve dördüncüde "Muhammedü'r-resûlullah" der ve mürit de bu kelimeleri aynen tekrar eder.

Bu kelime-i tevhidin telkini işleminden sonra, şeyh elini müridin göğsünün üzerine koyup Allah'ın onu muvaffak kılması ve kendisinde ihlâsın hâsıl olması için duada bulunur. Eğer derviş adayı kadın ise şeyh onun elinden tutmaz; her ikisi bir tûlbendin uçlarından tutarlar. Şeyh dua ederken elini kadın müridin göğsü üzerine koymayıp karşidan dua eder ve duasını Fâtiha ile tamamlar.

Sonra şeyh müridiyle birlikte ayağa kalkıp ikisi de kibleye yönelerek şu salâtüselâmı okurlar: "es-Salâtü ve's-selâmü aleyke yâ resûlallah, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ habîballah, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ vesiletênâ ilallah, es-salâtü ve's-selâmü aleyke yâ evvele halkillah, es-salâtü ve's-selâmü aleyke ve aleyküm yâ enbiyâal-lâhi ecmaîn!"

Şeyh Hz. Peygamber, nebîler, resuller ve cümlesinin âl ve ashâbına, gavs-i a'zam ve vâris-i efham Seyyid Ahmed er-Rifâî'ye, evlât ve torunlarına, halifelerine, bütün evliyâullah, bütün mümin ve müminelerin, müslim ve müslimelerin ruhlarına bir Fâtiha okur. Böylece mürit adayı dervişliğe kabul edilmiş olur.⁸⁸

.....

88 Râvî, *es-Seyr*, s. 170-173; Ebü'l-Hüdâ, *Kılâdetü'l-cevâhir*, s. 299-301; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 155-157.

Rifâiyye'de Seyrüsülûk

Rifâiyye'de sâlikin önce şeriatı bilmesi, emir ve yasakları öğrenmesi ve gereğini yerine getirmesi lâzımdır. Sülûkün başlangıcı ise Hak ile kalp huzuru olup Hak'tan gayrıya iltifat etmemektir. Bu huzura ulaşmanın usulü de mürşidin emrine göre salâtüselâmla meşgul olmaktır. Çokça salâtüselâm getirmekten maksat, Hz. Peygamber'e sevap ve herhangi bir menfaat hâsıl etmek değildir. Böyle bir şey hâsıl olsa da esas gaye söyleyenin kendisine Hz. Peygamber'den feyiz ve nefhaların erişmesidir. Salâtüselâm Hz. Peygamber'deki zat nurlarını görmek için en büyük sebep olup, salâtüselâm getirenle Hz. Peygamber'in arasındaki perdelerin ortadan kalkması için en büyük vesiledir. Hz. Peygamber Hakk'ın huzuruna vâsıl olmak için kapıdır. Ona salâtüselâm getirmekle önce ona, sonra Hakk'a erişilir. Bundan dolayı sâlike önce mürşidi tarafından salâtüselâm emredilir. Bunun da çeşitli söylenişleri vardır. Eğer sâlik ümmî ise her namazın akabinde mürşidin belirleyeceği sayıda "Allahümme salli alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim" şeklinde okuması yeterlidir. Eğer sâlik yazıdan okuyabiliyorsa, bu tarikatın şeyhleri indinde mâlûm olan beş türlü salâtüselâmdan mürşidin tayin edeceği birini okur.

Mürit ve sâliklerin tek başlarına yaptıkları bütün zikirler kendi işiteceği kadar yüksek sesle yani cehrî olarak yapılır. Rifâiyye'de sülûk, farz amellerden sonra nâfilelerle çokça meşgul olmak suretiyledir. Bu nâfilelerin ilki de Hz. Peygamber'e çokça salâtüselâm getirmektir. İkincisi ise onun emirlerine uyup yasakladıklarından kaçınmaktır. Sâlik için şeriat edeplerinden tercih edilen öncelikle "sohbet"tir. Yani mürit mürşidinin sözlerini dikkatle dinlemeli, onunla birlikte olduğu vakitlerde onun fiillerine de dikkat edip nasıl davranması gerektiğini öğrenerek öylece davranmalıdır. Böylece bu beraberlik ve sohbet sayesinde sâlik gafletten uyanıklığa, cimrilikten cömertliğe, dünya hırısından zühde, kötü hulkattan güzel ahlâka ve her türlü aşağı ve bayağı halden temiz bir hale intikal etmiş olur.

Mürşit, eğer gerek görürse, seyrüsülûk esnasında riyâzet, seyahat, tecerrüt, halvet, geceleri uykusuzluk, teheccüt, elinde olamı bezletmek ve meşakkatli hizmetleri yapmak gibi hususları dervişinden isteyerek sâliki terbiye eder.⁸⁹

.....

89 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 128-151.

Rifâiyye’de Riyâzet ve Halvet

Rifâiyye’de riyâzet ve halvet müridin mertebesine göre değişmektedir. Dokuz çeşit riyâzetin dördü sâlikin “çavuşluk” (şâvişiyye) mertebesine, beşi de “nikâbet” (nakiplik) mertebesine gelmesinden sonradır. Şeyh, “çavuşluk” mertebesine yükseltilecek sâlike, her namazın akabinde, şartlarına riayet ederek ve anlamını hatırlıdan çıkarmayarak en az 1000 defa kelime-i tevhid zikrini yerine getirmesini emreder. Şeyh müridin kalbinin zikrin nuruyla aydınlanıp tevhidi seyrettiğini görünce, onu “Allah” ismi ile zikre nakleder. Bu ismin nuru müridin kalbinde zâhir olup takarrur ettiği vakit, mürşit müridine her namazdan sonra, adedini şeyhin belirleyeceği (en az 2500 kere) ism-i celâl zikrine en az üç ay devam etmesini emreder. Mürşit vakti geldikçe sayıyı arttırabilecektir. Bu zikir müridin kalbinde iyice yerleşip zikrin nuru yüzünde zâhir ve halâvetinin kaynakları hariçte görünür olunca, mürşit müridini “çavuşluk” mertebesine yükseltir.

“Çavuşluk” mertebesine mahsus telkin ve gerekli işlemleri yerine getirdikten sonra mürşit müridine sırayla dört riyâzet emreder. Birincisi üç gündür ve başlangıcı pazardır. İkincisi üç gündür ve başlangıcı pazartesidir. Üçüncüsü dört gündür ve başlangıcı salıdır. Dördüncüsü beş gündür, başlangıcı çarşambadır. Her riyâzetin arası on gündür, on birinci günü riyâzete tekrar başlanır. Sonuna kadar böyle devam eder. Yemek ve içecek miktarını bu riyâzeti yaptıranlar bilir ve tayin eder. Riyâzet esnasında müridin insanlarla temas ve irtibatı olamayacak ve onlardan perdeli bir durumda bulunacaktır. Temiz bir yerde oturacak ve oraya kimse girmeyecektir. Tuvalet için bulunduğu yerden dışarı çıkacak olursa, iyice bürünüp örtünecek ve başka bir yola sapmaksızın ihtiyacını görüp geri yerine dönecektir.

Her namazdan sonra şartlarına riayet ederek, en az 3000 kere “yâ rahmân” zikriyle meşgul olacaktır. Geceleri on iki rekât (en az dört rekât) teheccüt namazı kılacaktır. Her sünnetin iki rekâtını takiben on üç kere (ve her farzdan sonra yirmi üç kere) salâtüselâm ile meşgul olup Fâtiha ile son verecektir.

İkinci riyâzetle ilgili zikir, her namazdan sonra en az 4000 kere “yâ rahîm”; üçüncü riyâzetle ilgili zikir, her namazdan sonra en az 5000 kere “yâ vehhâb”; dördüncü riyâzetle ilgili zikir, her namazdan sonra en az 6000 kere “yâ kuddûs” zikirleridir.

Mürit bu riyâzeten çıkınca, mürşidi ona, her gün 1000 kere “zü'l-celâli ve'l-ikrâm” zikrini verecektir. Sâlik bu zikirde, şeyhine bir mânevî işaret zâhir oluncaya kadar devam edecektir. Mürşit böyle bir işaret görünce müridini “nikâbet” (nakiplik) derecesine yükseltir.

Nikâbetle ilgili telkinler ve gerekli işlemler yerine getirildikten sonra şeyh müridine beş riyâzet verir:

Birincisi “nakiplik” mertebesine girmesinden sonra başlar. Bu riyâzet dört gündür, başlangıcı perşembedir. İkincisi beş gündür, başlangıcı cuma namazından sonradır. Üçüncüsü altı gündür, başlangıcı cumartesidir. Dördüncüsü yedi gündür, başlangıcı pazartesi gündür. Her riyâzetin arası beş gündür. Zikirleri sırasıyla şunlardır:

Birinci riyâzette, 4000 kere “yâ Hak”;

İkinci riyâzette, 5000 kere “yâ hannân”;

Üçüncü riyâzette, 6000 kere “yâ halîm”;

Dördüncü riyâzette, 7000 kere “yâ hay”;

Beşinci riyâzette, 8000 kere “yâ hâfız”. Bu isimlerle zikrin adedi kesin olmayıp, müridin kabiliyetine göre şeyh tarafından tespit edilir. Riyâzetin sona ermesinden sonra mürşit müridine “istigâse zikri” denilen (Sübhâneke) “lâ ilâhe illâ ente sübhâneke innî küntü mine'z-zâlimîn” (Senden başka ilâh yoktur. Seni eksikliklerden tenzih ederim. Ben gerçekten nefsin zulmedenlerden oldum) (Enbiyâ 21/ 87) âyet-i kerimesinin zikrini her gün namazlardan sonra belli bir adet üzere (500 kere) verir. Mürit bu zikre mürşidine mânevî bir işaret vuku buluncaya kadar devam eder. Bu işareten sonra mürşit müride “tehzîp halveti”ni emreder.

Tehzîp halveti, “halife” olacak “nakip” ile ilgili olup kırk bir gündür. Oruç tutmak, iftar ve sahuru mürşidin bildirdiği şekilde yapmak, yatsı namazından sonra en az iki, en çok dört saat uyunmak, sonra teheccüde kalkmak, sabaha doğru ve sabah namazından sonra “yâ hamîd” zikrine ilk gün ve gecede 1000 kere ve halvet boyunca bilinen adette (her gün 1000 adet arttırarak, son gün 41000 adet) devam etmek gibi şartları vardır. Bu halvet son bulunca mürşit her namazın akabinde, miktarı ehlince mâlûm (557 kere) “tâliplerin münâcâtı” adlı “Rabbenâ âtinâ min ledünke rahmeten ve heyyi' lenâ min emrinâ reşedâ” (Ey rabbimiz bizlere katından bir rahmet

ver. İçinde bulunduğumuz şu durumda bize kurtuluş ve doğruya ulaşmayı kolaylaştır) (Kehf 18/10) âyetini zikir olarak verir. Mürit müşşidine mânevî bir işaret vâki oluncaya kadar bu zikre devam eder. İşaret belirince müşşit bu dervişine “hilâfet” verip bu mertebe ile ilgili “vird”i okumasına izin verir. Bu vird şöyledir: Her gün 100 kere İhlâs sûresi; 7 kere A'lâ sûresi; 100 kere salâtüselâm; 100 kere kelime-i tevhid ve ayrıca müşşidin okunmasına izin vereceği hizib ve virdlerden ibarettir.

Her cuma gecesi 100 kere “estağfirullâh el-azîm”; 100 kere “sübhânallâhi ve'l-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber” (ve lâ kuvvete illâ billâhi'l-azîm); 100 kere “Allâhümme salli alâ sey-yidinâ Muhammedin'in-nebiyyi'l-ümmiyyi't-tâhiri'z-zekiyyi salâten tühallü bihe'l-ukadü ve tüfekkü bihe'l-kürabü ve alâ âlihî ve sahbihî ve sellim”; yedi kere Fâtiha sûresi okunacaktır.

Ayrıca bir de “muharrem ayı halveti” vardır. Her sene muharrem ayının yedi gününde ifa edilir. İki kısma ayrılır: Birincisi halife olanlara mahsustur. Bu halvet muharrem ayının on birinci günü başlar. Halvete girenlerin yemeklerinde hayvanî gıda bulunmayacaktır.

Birinci günün zikri “lâ ilâhe illallah”tır. Adedi ehlince mâlûmdur (13.000 kere). Her “yüz”de belirlenen dua okunacaktır.

İkinci günün zikri “Allah”tır. Adedi ehlince mâlûmdur (27.000 kere). Her “yüz”de duası okunacaktır.

Üçüncü günün zikri “vehhâb”dır. Adedi ehlince mâlûmdur (32.000 kere). Bu zikre mahsus duası okunacaktır.

Dördüncü günün zikri “hay”dir. Adedi ehlince mâlûmdur (35.000 kere). Bu zikre mahsus duası okunacaktır.

Beşinci günün zikri “mecîd”dir. Adedi ehlince mâlûmdur (38.000 kere). Bu zikre mahsus duası okunacaktır.

Altıncı günün zikri “mu'tî”dir. Adedi ehlince mâlûmdur (40.300 kere). Bu zikre mahsus duası okunacaktır.

Yedinci günün zikri “kuddûs”tür. Adedi ehlince mâlûmdur (45.000 kere). Bu zikre mahsus duası okunacaktır.

İkinci kısım “muharrem halveti” ise diğer dervişlerin gireceği halvettir. Bu da muharrem ayının on birinci günü başlar. Şartları şunlardır: Yedi gün devamlı abdestli olarak oruç tutmak, eşyile bir yataкта

yatmamak, hayvan eti yememek, dünya kelâmı söylemekten dilini muhafaza etmek, müşridinin himmetini dileyerek Cenâb-ı Hakk'a kalbini bağlamaktır.

Bu halvette her namazın akabinde önce 100 kere “yâ vehhâb” zikri, sonra 100 kere “Allâhümme salli alâ seyyidînâ Muhammedi-ni'n-nebiyyi'l-ümmiyyi't-tâhiri'z-zekiyyi ve alâ âlihî ve sahbihî ve selim” demek lâzımdır. Bu zikrin başında ve sonunda Fâtiha okuyup Hz. Peygamber'in, ashabının, Ehlibeyt'inin ve tarikat sahibi Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin, Rifâiyye silsilesi şeyhlerinin, vâlideyninin ve bütün müslüman kardeşlerinin ruhlarına hediye etmek lâzımdır.

Bir de “halvet-i üsbûiyye” (haftalık halvet) vardır ki bir itikâftan ibaret olup oruç, namaz ve yemeklerde riyâzete riayet ve zikir ile meşgul olmak gibi şartları vardır.⁹⁰

Rifâiyye'de Toplu Zikir Usulü

Rifâiyye'de toplu zikir hem “kuûden” yani oturarak, hem de “kıyâmen” yani ayakta yapılmaktadır. İstanbul Rifâî tekkelerinde icra edilmiş şekliyle toplu zikir şöyle yapılmaktadır: Zikre katılacak dervişler şeyhin sağından ve solundan itibaren kıdem sırasıyla hilâl şeklinde bir halka oluşturarak diz üstü otururlar. Şeyh “Fâtiha!” deyince topluluk yüksek sesle “Allâhümme salli alâ seyyidînâ Muhammedin ve alâ âli Muhammed” diyerek salâtüselâm getirip herkes içinden Fâtiha okuduktan sonra topluca özel bestesiyle “Salât-ı Kemâliyye” okunur. Şeyh efendi yine “Fâtiha!” dedikten sonra topluluk, aynı şekilde salât ü selam ve Fâtiha okuduktan sonra yüksek sesle eûzü besmele çekilip özel bestesiyle “evrâd-ı şerif” okur. Bittikten sonra şeyh kısa bir dua yapar ve ayağa kalkılır. Şeyhin sağ ve solunda tekli kol halinde karşılıklı olarak saf tutulur. Şeyh efendi “Fa'lem ennehû lâ ilâhe illallah” diyerek kelime-i tevhid zikrini başlatır. Zikreden dervişler, saflarının ortasında yer almış olan, “reis” denilen dervişin zikir temposuna tâbi olarak topluca zikre koyulurlar. “Reis” zâkirbaşının okuyuşuna göre dervişlerin zikrini yürütür. Zâkirbaşı zikrin tamamını idare eder. Zâkirbaşı önce belli bir makam, belli bir seyir ve üslûp içinde, meselâ rast makamında bir münâcât okur. Sonra diğer

90 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 157-163; Râvî, *es-Seyr*, s. 195; Ebû'l-Hüdâ, *Kılâdetü'l-cevâhir*, s. 285-290.

okuyucu zâkirlerle birlikte, ağır tempolu kelime-i tevhid zikrine uygun şüğü ve ilâhiler topluca okunmaya başlanırken, reisin işaretleriyle dervişler de okunan ilâhilerin temposuna uygun olarak zikre başlarlar. Zâkirbaşı ve reisin birlikte hareketleri okuyucular ve zikredenler arasında âhengi sağlar. Okunan ilâhiler ve şüğüller ile zikrin temposu arasında daima uyum gözetilir. Zikir ilerledikçe zâkirbaşı kaside okuyarak veya birkaç kelime ile ses vererek, “perde kaldırma” denilen bir yöntemle zikrin perdesini birer birer yükseltir. Bu arada okunan ilâhi ve şüğüllerin makamı da değiştirilir. Zikir en tiz perdeye ve süratli bir tempoya ulaştınca, zâkirbaşı yine kasideler okuyarak veya okutarak zikrin perdesini birer birer indirir. Zikrin başlangıcındaki perdeye gelince zikir artık hep bu perdeden devam eder. Zâkirbaşı “şey’en lillah” güfteli, içinde beş pîrin yani Seyyid Ahmed er-Rifâî, Abdükâdir-i Geylânî, Seyyid Ahmed Bedevî, İbrâhim ed-Desûkî ve Sa’deddîn-i Cibâvî’nin isimleri geçen bir şüğülü her defasında bir pîrin ismini anarak tekrar tekrar okur. Bu son isim anılınca reisin işaretleriyle zikredenler dikilir ve zikrin temposu tekrar süratlenir ve reisin işaretleriyle “kalbî” denilen cehrî zikre geçilir. “Hayyâhu” güfteli bir şüğülün ardından çeşitli şüğü ve ilâhiler okunarak zikir devam eder ve bu süratli tempoda bir müddet devam ettikten sonra şeyh efendi “illallah” deyip kelime-i tevhid zikrini durdurur. Burada bir durak veya ağır tempolu bir cumhur ilâhî okunduktan sonra bir aşr-ı şerif okunur. Sonra şeyh “ism-i celâl” zikrini başlatır. Bu zikir esnasında ney de üflenebilir. Zâkirbaşı ve diğer okuyucular bu zikre uygun ilâhi, şüğü ve kasideler okurlar. İsm-i celâl zikrinde “perde kaldırma” ve “perde indirme” yapılmaz, başladığı perdeden zikrin sonuna kadar devam eder. Eğer şeyh başka bir “isim” verirse dervişler o “isim”le zikrederler. Şeyh “illallah” diyerek zikre son verince bir aşr-ı şerif okunup dua edilir ve musâfaha edilerek meclise son verilir.

Bazı gün ve gecelerde eğer “burhan” gösterilecekse ism-i celâl zikrinin en hızlandığı yerde vurmali sazlar tempoyu devam ettirirken, şeyh efendi kılıç, şiş, tığ, topuz vb. aletleri, zikreden dervişlerin içinden seçtiği kimselerin yanak, karın, gırtlak, göz çukuru ucu gibi vücutlarının değişik yerlerine saplar. Dervişler elleriyle vücutlarına saplanmış aleti tutarken zikirlerine devam ederler. Şeyh efendi ayrıca yassı bir kaşık biçimindeki “gül” denilen, ateşte akkor haline getirilmiş demiri yalar veya dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine temas ettirir. Bu gösterilerde, Allah dilemedikçe keskin

aletlerin kesmeyeceği ve ateşin yakmayacağı inancı bu delillerle, bu “burhan”larla ispatlanmak istenmiştir. Bu tür “burhan” gösterileri arasında “ateşe girme”, “zehir içip ölmeme”, “arşın gibi vahşi hayvanların sırtına binme” ve son asırlarda “devse”yi⁹¹ de zikredebiliriz. Bu burhan gösterme merasimleri şeyhin uygun gördüğü zamanlarda ve nâdiren yapılır.⁹² İstanbul Rifâî tekkelerinde XIX. asır ve XX. asrın ilk çeyreğinde ünlü müşikişinaslar ve zâkirbaşlılar yetiştiğini görmekteyiz. Meselâ 700 kadar ilâhiyi notaya alarak iki defterlik bir koleksiyon hazırlayan Eyyûbî Ali Rıza Şengel’i (1880-1953) zikredebiliriz. Hazırladığı iki defterlik koleksiyonun birinci büyük bölümü Abdülkadir Töre’nin koleksiyonuyla birleştirilerek Yusuf Ömürlü ve Mustafa Tahralı tarafından dokuz cilt halinde yayımlanmıştır.⁹³

Rifâiyye’de Havârik ve Burhan

Seyyid Ahmed er-Rifâî “keramet” ve “havârik” denilen olağanüstü gösterilerden kaçındığını ve bu tür davranışların bir kemal işareti değil, noksanlık alâmeti olduğunu, her ne kadar velâyet yolundaki insanlardan olağanüstü şeylerin sâdir olması mümkünse de, bu olaylara önem atfetmenin doğru olmadığını söz ve davranışlarıyla göstermiştir.⁹⁴ Günümüze kadar gelen ve âdeta yukarıda sözü edilen Rifâî âyin ve merasimlerinin birer özelliği olarak görünen, çıplak elle ateş tutmak, ateş içine girmek, ateşte kızdırılmış “gül” denilen bir demir parçasını diliyle yalaya yalaya soğutmak, vücudun çeşitli yerlerine tığ, kılıç, topuz, şiş, hançer vb. aletleri saplamak, yılan vb. zehirli hayvanlarla zarar görmeden oynamak ve ağzına cam parçaları koyup çiğnemek gibi bazı fiiller Kenan Rifâî’nin ifadesiyle bu, “Tarikatın sır ve bereketlerinden olup, bu keyfiyet mürşidin izniyle Hz. Gavs Ahmed er-Rifâî’nin hizmetinde kayırlmış bulunanların

••••••••

91 Devse: Sa’diyye ve Rifâiyye tarikatlarında bir âyin türüdür. Dervişlerin yüzüstü yan yana sıralı bir halde yatıktan sonra, üzerlerinden şeyhin veya şeyhin bindiği bir atın geçmesidir. Bir tür şifa âyinedir.

92 Rifâiyye’de zikir sırasında kullanılan aletlerle ilgili olarak bk. İslâmbolî, *Tarikat Kiyâfetleri*, s. 147-150; İnançer, “Rifâilik”, s. 330-331.

93 Şengel, *İlâhîler*, I-IV; Töre, *İlâhîler*, V-IX.

94 Ahmed er-Rifâî, *el-Burhânü’l-müeyyed*, s. 33, 46, 94; Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 203-208.

hepsinde sâridir.”⁹⁵ Bundan anlaşılın şudur: Tarikatın sahibi ve kaynağı olan Ahmed er-Rifâî’de bu özellikler bilkuvve yani potansiyel olarak kendisinde mevcuttu. Fakat o, kendisinde mevcut olan bu tür olağanüstü hallere pek iltifat etmemiş ve dolayısıyla insanlar da onun elinden bu türlü olağanüstülere şahit olmamışlardı. Ancak şiirlerinde kendisine bazı olağanüstü hallerin lutfedildiğine dair bazı ifadeler görülmektedir. Meselâ “Ateşin alevleri yükseldiği esnada zikredince mahlûkatın rabbinin izniyle alevler benim için sâkinleşir.”⁹⁶ “Eğer bir ateşe ismim anılacak olsa asla alev alev yanmaz.”⁹⁷ Arslan vb. yırtıcı hayvanları tasarrufu altına almak gibi kendisine bazı tasarruf gücünün verildiğini îmâ eden şu beytini de aynı çerçevede mütalaa edebiliriz: “Rabbim bana dedi ki: İşte şu an güvenlik içindesin. Sen yırtıcı hayvanlar (sibâ) üzerinde büyük bir hükme sahipsin.”⁹⁸ “Yırtıcı hayvan benim hallerimi bilir ve tanır. Ormanlarda arslanlar benim hizmetkârlarımdan korkarlar.”⁹⁹ Bu ve daha başka beyitlerde ifade edilen bu ve benzeri olağanüstü haller, Hz. Pîr’den bahseden ilk kaynaklarda söz konusu edilmese de kendisinden sonra devam eden silsilesinde âşikâr ve belirleyici bir nitelik haline gelmiştir. Bu türlü gösterilerin M. Fuad Köprülü’nün yazdığı gibi Abbâsî Devleti’nin Moğollar tarafından yıkılmasından sonra Rifâî tarikatı mensuplarında ortaya çıkmış olmasını sadece “şamanist” tesirlerle açıklamak mümkün değildir.¹⁰⁰ Moğollar’ın gelmesinden önce Rifâîler’e has bazı şeylerin var olduğu da muhakkaktır.¹⁰¹ Zira Sıbt İbnü’l-Cevzî (ö. 654/1256) *Mir’âtü’z-zamân fi târihi’l-a’yân*’da, hicrî 578 yılı olayları arasında ve İbn Hallikân (ö. 681/1282) *Vefeyât*’ında¹⁰² Rifâîler’de sözü edilen hallerin görüldüğünü yazarlar. Bunlardan Sıbt İbnü’l-Cevzî Bağdat’ın işgalinden (656/1258) önce öldüğüne göre ve İbn Hallikân’ın eseri 659-669 (1260-1270) yılları arasında yazıldığı¹⁰³ göz önünde bulundurulursa M. Fuad Köprülü’nün yorumuna aynen

.....

95 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 228.

96 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 179.

97 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 181.

98 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 180.

99 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 181.

100 Tahrah, *Ahmad al-Rifâî*, s. 342; Köprülü, *L’influence*, s. 12-13.

101 Geoffroy, “L’Apparition”, s. 47.

102 İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, I, 154.

103 İbn Hallikân, *Vefeyâtü’l-a’yân*, VI, 255.

katılmak mümkün görünmemektedir. Çünkü Köprülü, Zehebî gibi 748'de (1348) vefat eden bir tarihçinin ifadelerine dayanmaktadır.¹⁰⁴ Ayrıca şunu da belirtmeliyiz ki Bağdat'ın işgalinden on üç on dört yıl sonra vefat eden, Seyyid Ahmed er-Rifâî'nin torunu Ahmed İzzeddin es-Sayyâd (ö. 670/1271), bu tür pratiklerin varlığını şöyle izah etmektedir: "Allah onlara kalpleri ve arslanları itaatkâr kılmıştır. Onların ellerinde demiri yumuşatmıştır; onlar için ateşi soğutmuştur. Onlar üzerinde zehrin tesirini zararsız hale getirmiştir. Onlar için yüksekliği alçaltmış, âdeta yerde yürür gibi yüksekten yere atlamışlardır. Cenâb-ı Hak onlara bereket-i Muhammediyye'den ileri gelen bir hal ihsan etmiştir ki, bu sayede elleriyle bir hastayı sıvazladıkları vakit onun hastalığını tedavi etmiş olurlar."¹⁰⁵ Sayyâd'ın eserinin yazılışını Bağdat'ın işgal yıllarına yakın, hatta daha sonra kabul etsek bile, müellif bu tür olağanüstü halleri hâricî tesirlerle zuhura gelmiş bir olay olarak değil, Cenâb-ı Hakk'ın özel bir lutfu olarak değerlendirmektedir.

Bu yorumları teyit için başka bir vesika daha zikretmek mümkündür. Ahmed er-Rifâî'nin daha sağlığında Mısır'a gidip orada 632'de (1234) vefat eden Ebü'l-Feth el-Vâsıtî'nin Mısır'daki halifesi Abdüsselâm el-Kalîbî (el-Kuleybî) alev alev yanan bir ateşin içine girmiş ve ateş sönünceye kadar orada kalmıştır.¹⁰⁶ Aynı şekilde, Bağdat'ın işgalinden yıllarca önce yaşayan Rifâî'nin diğer torunu İbrâhim el-A'zeb (ö. 610/1213) hakkında da arslan, yılan ve ateşle oynamak gibi menkıbeler nakledilmektedir.¹⁰⁷

Bunlara şunu da ilâve edebiliriz: Rifâî'ye icâzet veren Mansûr el-Batâihî'ye (ö. 540/1145) "Cenâb-ı Hakk'ın arslanları mûnis kıldığını"¹⁰⁸ kaynaklarımız yazdığına göre, bu hallerin dış tesirlerle değil, silsile içinde -ki bu silsile tarihen çok daha gerilere götürülebilir- şeyhten şeyhe nakledildiği söylenen ilâhî bir ihsan ve lutufla açıklanmaktadır. Şayet bu tür şeylerin ortaya çıkışı sadece "şamanizm tesiri" ile olsaydı, aynı haller o dönemde mevcut bütün tarikat

•••••

104 Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 343.

105 Sayyâd, *el-Maârif*, s. 64, Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 339.

106 Ebü'l-Hüdâ, *Kilâdetü'l-cevâhir*, s. 69, 218. (Şa'rânî'nin *el-Minenü'l-kübrâ*'sından naklen) Tahralı, *Ahmad al-Rifâî*, s. 343.

107 Vâsıtî, *Tiryâku'l-muhibbtin*, vr. 266^b-267^a.

108 Fârûsî, *İrşâd*, s. 102.

mensuplarında da görülebilirdi. Ahmed er-Rifâî'nin bu olağanüstü haller konusunda, "Kim ki övünme ve kendisine hüsnüzan olunmak, özellikle para kazanmak için kerametler ve olağanüstü haller gösterir ve velîlerin burhanlarını ifşa ederse, ben ondan beriyim; âhirette o benim düşmanım ve ben onun düşmanıyım"¹⁰⁹ diyerek müntesiplerini ciddi bir şekilde uyardığı bilinmektedir. Bu tür havârikin gösterilmesi ancak bir kâfir, İslâm dinini inkâr ettiği veya ümmet-i Muhammed'in yoluna girmek için bir "burhan", bir delil talep ettiği vakit hoş karşılanır. Ayrıca tarikatı münkir olanların huzurunda onları inkâr belâsından kurtarmak niyetiyle de icra edilebilir.¹¹⁰ Bu tür olağanüstü gösteriler bir bakıma "mistiğin indinde ruhun kesif olan bedene kendi kanununu kabul ettirdiği, Allah yolunu takip eden için tabiat nizamının artık zorlayıcı olmadığına gözle görülüp elle tutulan bir alâmeti"¹¹¹ olarak da yorumlanabilir.

Bu hârikulâde haller geçmiş peygamberlerin mücizeleriyle irtibatlandırılmakta ve şöyle denilmektedir: "Ateşe girip hiç zarar görmemek ve tesirini hissetmemek İbrâhim aleyhisselâmın; yılanları el ile tutmak Mûsâ aleyhisselâmın ve zehir yiyip içmelerine rağmen kendilerine bir zarar erişmemesi, kılıç ve hançer yaralarının bir göz açıp kapama ânında iyileşip yok olması Peygamber efendimizin mücizeleri arasında mevcuttur. Ayrıca bu zikredilen hallere benzer şeylerin Resûlulah'ın ashabından da sâdır olduğu bilinmektedir. Meselâ Hâlid b. Velîd el-Mahzûmî zehir içtiği halde vücuduna herhangi bir zarar vermemişti. Hz. Ömer'in hilâfeti döneminde ashaptan biri düşman tarafından ateşe sokulduğunda ateş ona bir zarar vermemiş ve Hz. Ömer de, "Fazl ve kereminden dolayı bu ümmet içinde İbrâhim aleyhisselâmın mücizesini gerçekleştiren Allah'a hamdolsun!" demiştir. Hâsılı, Rifâî müellifler bütün bu halleri Cenâb-ı Hakk'ın Ahmed er-Rifâî'ye ihsan buyurduğu kerametler olarak değerlendirmekte, onun uğur ve bereketinin eserleri tarikatına mensup ve dahil olmuş kimselerde bütün zamanlar boyunca câri ve sâri"¹¹² olduğunu yazmaktadırlar.

•••••

109 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 128.

110 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 128.

111 Lory, "Soufisme", s. 194.

112 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 168.

Rifâiyye'de Kıyafet

Rifâîler'in "siyah sarık" giymeyi tercih etmeleri, Hz. Peygamber'in Mekke fethinde siyah sarıkla şehre girmesine ve başlarında siyah sarık olduğu halde hutbe okumasına bir işaret olup bunu bir "sünnet" olarak benimsemelerindedir.¹¹³

"Def vurmak" sünnette örneği olan bir davranıştır. Bayram günleri ve yapılan bir nikâhı ilân etmek için def vurmanın helâl olduğu mâlûmdur. İşte bundan dolayı Rifâîler "Müminin bayramı olan cuma gününde insanları Allah'ın zikrine sevk ve teşvik için 'def ve 'nevbe' vurmaya merasimlerinde âdet edinmişlerdir" denilmektedir.¹¹⁴

Tarikatta kullanılan "alem" (bayrak) ve "râyet" (sancak) "büyük cihat" kabul edilen nefisle mücadelede dervişlerin "fakr" ordusu içinde saf tutup sebat etmelerine işaret eden sembollerdir.¹¹⁵

Osmanlılar'da bütün tarikatlarda olduğu gibi Rifâiyye'de de "tâc-ı şerif", "sancak" ve "bayrak"lar kendilerine has şekil ve nitelikler kazanmıştır.¹¹⁶

•••••

113 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 163.

114 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 164.

115 Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, s. 167.

116 İslâmbolî, *Tarikat Kıyâfetleri*, s. 73, 74, 77-79, 170, 186, 193; Atasoy, *Derviş Çeyizi*, s. 136-145.

EK: ANADOLU'DA RİFÂİYYE***İstanbul Rifâi Tekkeleri**

Birçok kolu olan Rifâiyye'nin Anadolu'daki yayılışı daha çok Ebû'l-Hüdâ tarafından temsil edilen Sayyâdiyye, İstanbul Kartal'da bir dergâhı olan Ma'rifiyye, Ulvâniyye ve Ahmed er-Rifâi'nin iki halifesi Şeyh Muhammed ve Fethullah el-Mekki'den gelen silsileler vasıtasıyla olmuştur. Şeyh Muhammed silsilesinden gelen Osman Himâyetî'nin (ö. 1211/1796) halifesi Karasarıklı Şeyh İbrâhim Sabri Efendi (ö. 1243/1827) vasıtasıyla İstanbul'da birçok Rifâi dergâhı açılmıştır.¹¹⁷

Rifâiliğin İstanbul'a ilk girişi XVI. asrın sonlarından itibaren İstanbul'a gelen bazı Rifâi şeyhleri vasıtasıyla olmuştur. Ancak tarihin asıl nüfuzu XVIII. asrın başında Üsküdar'da Rifâi Âsitânesi'nin inşasıyla gerçekleşmiştir.

Rifâiliği XVIII. yüzyılın başlarında İstanbul'a getiren ve halifeleri vasıtasıyla şehir hayatında müesses hale getiren kimse Mehmed Hadîdî'dir (ö. 1170/1756). Ma'rifiyye kolunun pîri Seyyid Mehmed Ma'rîfî (ö. 1240/1824) Edirne'den İstanbul'a gelmiş, Kartal'da kendi adına nispetle Ma'rîfî Tekkesi'ni inşa ederek, Bektaşîmeşrep tarikat anlayışını şehir hayatında intişar ettirmiştir.¹¹⁸

Rifâilik, XVIII. yüzyılın ortalarında İstanbul'da Mehmed Hadîdî'nin halifelerinin faaliyetleriyle ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Hadîdî Efendi'nin icâzet verdiği halifeleri arasında Süleyman Efendi (ö. 1192/1778), Ahmed Efendi (ö. 1217/1802) ve Ali Efendi (ö. 1223/1808) sayılabilir. Bir diğer halifesi Şeyh Yâsin (Yesi) Efendi ise Üsküdar Rifâi Âsitânesi'nde Hadîdî'den sonra postnişin olmuştur. Yâsin Efendi'nin halifeleri ise Osman Himâyetî Efendi (ö. 1211/1796), Mehmed Tâhir Efendi (ö. 1227/1812) ve Mehmed Sâdık Efendi'dir (ö. 1237/1821). Bu halifeler Rifâi Âsitânesi'ne bağlı

••••••••

* Bu kısım, editör tarafından yazarın onayı çerçevesinde Ramazan Muslu'nun *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)* (s. 547-556) ile Hür Mahmut Yücer'in *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)* (s. 391-424) adlı kitaplarından özetlenerek ve konuyla ilgili diğer kaynaklar kullanılarak kaleme alınmıştır.

117 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 391-392.

118 Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 548-549.

tekkeleri İstanbul'da yaygınlaştıran şahsiyetlerdir. Mehmed Tâhir Efendi, Rifâî Âsîtânesi'nde Yâsin Efendi'den sonra posta geçmiştir. Aynı zamanda Tophane'deki Paşa Baba Dergâhı'nın (Hocazâde Tekkesi) kurucusudur. Mehmed Sâdık Efendi'den yürüyen Rifâî kolu, özellikle Langa'da kurduğu Mercimek Tekkesi ile İstanbul'da nüfuz alanı bulmuştur. Mehmed Sâdık Efendi'den sonra Mercimek Tekkesi'nin meşihatı Seyyid Ali Leyâlî'nin halifelerinden Mehmed Sabri Efendi (ö. 1242/1826) ve ailesine mensup meşâyih tarafından temsil edilmiştir.¹¹⁹

XVIII. asırda meşhur Rifâî şeyhlerinden ikisi Muhammed Der-râsî Efendi (ö. 1213/1798) ile Mahmûd el-Bâhîrî Efendi'dir (ö. 1233/1818). Muhammed Derrâsî Edirne'den İstanbul'a gelmiş, Hasib Efendi (ö. 1250/1834) gibi önemli bir mürşidi yetiştirmiştir. Bâhîrî Efendi ise memleketi Bayburt'tan İstanbul'a gelmiş, Fâtih medreselerinde ders vermiş, Sultan Ahmed Camii'nde vaazlarda bulunmuştur. Mahmûd el-Bâhîrî'nin tasavvuf yoluna girmesine Ma'rifiyye'nin pîri Mehmed Ma'rîfî'nin vesile olduğu rivayet edilmektedir. Şeyh Ma'rîfî'den hilâfete nâil olduktan sonra 1202'de (1787) Bursa'ya irşat için gönderilmiş, Üftâde Türbesi'nde bir müddet ikametten sonra Abdülmü'min Dergâhı şeyhliği kendisine tevcih edilmiştir.¹²⁰

XVIII. asırda başta İstanbul olmak üzere çeşitli Anadolu şehirlerindeki on üç dergâhta Rifâîyye tarikatı faaliyet göstermiştir. Daha çok İstanbul, Edirne ve Bursa'da faaliyetlerine rastlanan Rifâî şeyhlerinin asrın sonuna doğru etkinliklerinin yoğunlaştığı ileri sürülebilir.

Bu asrın başlarında inşa edilen en önemli Rifâî merkezi, Mehmed Hadîdî'nin bânisi olduğu Üsküdar Rifâî Âsîtânesi'dir. Hadîdî Efendi İstanbul'a geldiğinde önce Üsküdar Tavâşî Hasan Ağa Camii'nde âyin icra etmiş, daha sonraları cami ihtiyaca cevap veremeyince tam karşısına 1145'te (1732) Rifâî Dergâhı inşa edilmiştir. Bu dergâh 1925'te tekkelerin kapatılmasına kadar âsîtâne olarak faaliyet göstermiş, Osmanlı hudutları dahilindeki Rifâîler'in idaresi burada postnişinlik yapan şeyhler tarafından üstlenilmiştir. Hadîdî Efendi'den sonra Yâsin (Yesi) Efendi ve Mehmed Tâhir Efendi (ö. 1227/1812) sırasıyla âsîtâne postnişinleri olmuştur.

••••••••••

119 Işın, "Rifâîlik", s. 326.

120 Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 551-552.

XVIII. yüzyılda Üsküdar Rifâî Âsitânesi dışında on dergâhta Rifâî usulü tatbik edilmiştir. Bu dergâhlardan biri olan Eyüp Otakçılar'daki Dürzî Şeyh Ali Efendi Tekkesi, Üsküdar Rifâî Âsitânesi'nden bağımsız faaliyet gösteren bir merkezdir. Otakçılar Mehmed Bey Mescidi'ne 1214 (1799) yılında meşihat konmak suretiyle Rifâîyye'ye bağlanmıştır. Dergâhta aynı zamanda Sa'diyye mensubu şeyhler de hizmette bulunmuştur. Fatih'te dört tekkede Rifâîlik temsil edilmiştir. Halvetî-Gülşenî şeyhi Mahmud Hulvî Efendi'den sonra Hulvî Tekkesi'ne Rifâî meşâyhinden Tabancacı Mehmed Ârif Efendi (ö. 1238/1822) postnişin olmuştur. Dergâh bu tarihten itibaren Rifâî meşâyhinin uhdesine kalmıştır. Halvetiyye'nin Cihangiriyye koluna mensup Fatih Kelâmî Dergâhı XVIII. asrın sonlarına doğru Kemâleddin Baba'nın (ö. 1200/1785) posta cülûsuyla Rifâîyye'ye intikal etmiştir. Bir süre Sa'dî meşâyhinin hizmetine geçen tekke Şeyh Ahmed Efendi ile birlikte tekrar Rifâîliğe geçer. Fatih'teki üçüncü tekke Tarakçı Tekkesi'dir. Cerrâhî meşâyhinden Süleyman Veliyyüddin Efendi'nin halifelerinden Seyyid Mustafa Efendi (ö. 1173/1759) tarafından Halvetî-Cerrâhî Dergâhı olarak kurulan tekke, Seyyid Mustafa Efendi'nin irtihalini müteakip, İsmâil Hilmi Efendi'nin (ö. 1240/1824) halifesi Hüseyin Lebîbâ ile (ö. 1227/1812) birlikte Rifâîyye'ye bağlanmıştır. Kâdiriyye'nin İstanbul'daki en eski merkezlerinden biri olan Fatih Kubbe Tekkesi'nde Hüseyin Lebîbâ'nın şeyhi İsmâil Hilmi Efendi ile (ö. 1240/1824) birlikte Rifâî irşadı başlamıştır. Ahmed Sirâceddin Efendi'nin Aksaray'da kendi adıyla kurduğu Sirâceddin Tekkesi, Otakçılar'daki tekke gibi âsitânedan bağımsız olarak inşa edilen Rifâî merkezlerinden bir diğeridir.

XVIII. asırda İstanbul'daki diğer Rifâî tekkeleri arasında Şerbettâr Tekkesi, Beykoz Süleyman Efendi Tekkesi, Tarsûsî Tekkesi ile Eyüp Yahyâzâde Tekkesi sayılabilir. Halvetiyye'nin Ramazâniyye koluna ait ve Hz. Pîr Ramazan Mahfî'nin halifelerinden Şerbettâr Mehmed Efendi'nin (ö. 1053/1643) inşa ettiği tekkede Rifâî meşâyhinden Seyyid Abdullah Efendi (ö. 1209/1795) bir süre postnişinlik yapmış, ardından Rifâîyye'nin Ulvâniyye kolunun pîri Süleyman Ulvân Efendi (ö. 1249/1834) irşat hizmetinde bulunmuştur. Aslında bir Halvetî-Gülşenî dergâhı olan Beykoz Süleyman Efendi Tekkesi ise Gülşenî Şeyh Hâfız Ahmed Efendi'nin irtihalinin ardından bir dönem Rifâîyye'nin kontrolüne geçmiştir. Tekkede Rifâî Şeyh Ali Efendi hizmette bulunmuş, ardından tekrar Gülşenîliğe intikal etmiştir. Mevlânâkapı'daki II.

Mehmed devrine ait Tarsus Mescidi'ne meşihat konularak Rifâiyye'ye bağlanan Tarsusî Dergâhı'nda sırasıyla Kürkçüzâde Mehmed Ali eş-Şükrî (ö. 1225/1810), İbrâhim Vehbî Efendi (ö. 1251/1835) ve halifeleri görev yapmıştır. Bir Halvetî tekkesi olan Eyüp Yahyâzâde Dergâhı, Edirneli İbrâhim Efendi'nin (ö. 1211/1796) beşinci postnişin olarak Hasib Efendi'ye (ö. 1250/1835) vekâleten vazife yaptığı yerdir. İbrâhim Efendi'nin vefatından sonra Hasib Efendi posta geçmiştir.¹²¹

Rifâiyye'nin asıl yaygınlaşması XIX. yüzyılda meydana gelmiştir. Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ*'nın son cildinde kaydettiği tekkeler listesine göre İstanbul'da yirmi altı tane Rifât Dergâhı vardır. XX. asrın başlarında bu rakam otuz sekize kadar çıkmıştır. Bu asırda irşat hizmetinde bulunan müstakil Rifât tekkeleri arasında şunlar sayılabilir: Beykoz'da Edhem Sırrî (Çayır) Dergâhı, Gebze'de Feyzullah Paşa (Feyzullah el-Kâdî) Dergâhı, Fatih'te Hüsrev Paşa Dergâhı, Fatih Odabaşı'nda Abdullah Efendi Tekkesi, Fatih Mevlânâkapı cad-desinde Kılıççı Tekkesi, Üsküdar'da Şeyh Hasan Efendi Tekkesi, Üsküdar Tabutçular'da Sandukî (Sandıkçı) Tekkesi, Kozyatağı'nda Abdülhalim Efendi Tekkesi, Tophane civarında Hocazâde Mehmed Tâhir Efendi (Paşa Baba) Tekkesi, Fatih Silivrikapı'da Alyanak Ali Efendi (Zihgirci Kemâleddin Efendi) Tekkesi, Aynî Ali Baba Tekkesi, Abdurrahman Şâmî Tekkesi (Sancaktar-Alemdar), Aziz Efendi Tekkesi (Seyyah Eren, Arasta), Çemberlitaş'ta Kara Baba Tekkesi, Kâmil Efendi (Bekâr Bey) Tekkesi, Unkapanı'nda Halim Efendi Dergâhı.¹²²

XVIII. asırda hizmette bulunan ve daha önce zikrettiğimiz tekkelerde XIX. asırda da Rifât meşâyihî irşat faaliyetini sürdürmüştür. Şehremini'deki Hulvî Mahmud Dede Tekkesi'nde Tabancacı Mehmed Ârif er-Rifâî'den sonra sırasıyla oğlu Şeyh Ahmed er-Rifâî (ö. 1256/1840), Abdülkâdir Ulvân Efendi (ö. 1260/1844) ve Mehmed Ârif Efendi (ö. 1319/1901) şeyhlik makamında bulunmuşlardır. Fatih Kelâmî Dergâhı'nda ise Kemâleddin Baba er-Rifâî'den sonra bir müddet Sa'diyye meşâyihinden Seyyid İbrâhim Edhem el-Vehbî Efendi (ö. 1267/1850) postnişin olmuş, ondan sırasıyla şu şeyh efendiler irşat faaliyetinde bulunmuşlardır: Helvât Tekkesi şeyhi Rifâiyye'den Öküz Ahmed Râşid Efendi (ö. 1295/1878), Kâdiriyye'den

•••••

121 XVIII. asırda İstanbul'da Rifât tekkeleri hakkında bk. Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 552-556; Işın, "Rifâtilik", s. 328-329.

122 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 392-396.

Çadırcı Şeyh Mehmed Râşid Efendi (ö. 1295/1878), Rifâiyye'den Mehmed Ali Alemî Efendi (ö. 1304/1886).

Mevlânâkapı'da bulunan Şeyh Matrak (Arapzâde) Dergâhı bir Sa'dî Tekkesi olmakla beraber, bir müddet Rifâî meşâyihinin postnişinlik yaptığı merkezlerden biridir. Tekke "Asker İmamı" lakabıyla meşhur Şeyh Hâfız Osman er-Rifâî (ö. 1291/1874) ile birlikte Rifâiyye tarikatına intikal etmiş, ardından sırasıyla Şeyh Mehmed er-Rifâî (ö. 1281/1864) ve Paşa Baba halifesi Seyyid Mustafa Efendi (ö. 1293/1876) Rifâiyye yolunda irşat hizmetinde bulunmuştur. Tekke daha sonra tekrar Sa'dî şeyhlerinin tasarrufuna geçmiştir.

İsmâil Hilmi er-Rifâî'nin (ö. 1240/1825) 1200 (1785) yılında Fatih Camii yakınında yer alan Kubbe Tekkesi meşihatına geçmesiyle Kâdiriyye'den Rifâiyye'ye intikal etmiştir. Tekkede yerine oğlu Hüseyin Hamdi Efendi (ö. 1276/1859) ve torunu İsmâil Hilmi Efendi (ö. 1327/1909) geçmiştir.

Halvetiyye-i Ramazâniyye'nin bir şubesi olan Cihangîriyye koluna ait olan Kılı Yûsuf Tekkesi uzun bir müddet meşihatsız kalmış, XIX. yüzyılda Berberler şeyhi Seyyid Osman Efendi (ö. 1237/1821) ile birlikte ihya edilmiş ve dergâhta sırasıyla Hâfız Mustafa Efendi (ö. 1240/1824), Ali Rızâ Efendi (ö. 1264/1847), Süleyman Niyazi Efendi (ö. 1310/1892) ve Hâfız Cemal Efendi gibi Rifâî meşâyihî irşat hizmetinde bulunmuştur.

Mevlânâkapı civarındaki Tarsus Camii'ne meşihat konularak ihdas edilen Tarsûsî Dergâhı'nda Kürkcüzâde Mehmed Ali eş-Şük-rî ve İbrâhim Vehbî er-Rifâî'den sonra XIX. asırda İbrâhim Edhem Zühdi (ö. 1262/1846), Ahmed Zikrî (ö. 1265/1848), Osman er-Rifâî (ö. 1273/1856), Yûnus Hilmi Efendi'nin halifesi Ali Koç es-Sünbülî (ö. 1280/1863), Karasarıklı Şeyh Mehmed Efendi'nin oğlu Ahmed Sâfi er-Rifâî (ö. 1309/1891), Ahmed Sâfi'nin halifesi Abdülkerim Rûhî (ö. 1326/1908) efendiler Rifâî âyini icra etmişlerdir.

Kocamustafapaşa civarında bulunan Said Çavuş (Ata Efendi) Dergâhı da XIX. asırda faaliyete geçen Rifâî tekkelerinden biridir.

İstanbul'da açılan ilk Rifâî Dergâhı olan Karasarıklı (Kara Ayşe Hatun) Tekkesi, Fatih Küçükustafapaşa mahallesi, Abdülezel Paşa caddesi, Kara Sarıklı sokağında yer almaktadır. Karasarıklı Şeyh İbrâhim Efendi tekkenin ikinci bânisidir. Küçükustafapaşa'da attarlık

yaparken, deliren ve elleri bağlı olarak getirilen bir yeniçeri ağasını okuyup iyi etmesiyle meşhur olmuş ve “Karasarıklı” lakabıyla tanınmıştır. İbrâhim Efendi Küçükmustafapaşa’da Kara Ayşe Hatun Tekkesi’ni inşa etmiş ve yirmi üç halife yetiştirmiştir. Bu halifeler İstanbul’da Rifâilîğin intişarında mühim vazifeler üstlenmişlerdir. Karasarıklı Tekkesi, Şeyh İbrâhim Efendi zamanında bir âsitâne gibi hizmet etmiştir. Tekkede Karasarıklı İbrâhim Efendi’den sonra sırasıyla, Hüseyin Elvan Efendi (ö. 1262/1846), Karasarıklı halifesi Reis Arap Şeyh İbrâhim Efendi (ö. 1267/1850), Arap Şeyh’in oğlu Mehmed Hüsnu Efendi, Serrâc Şeyh Mehmed Ali Şemseddin er-Rifâî (ö. 1303/1885) ve onun oğlu Hasan Saffet Efendi (ö. 1312/1894) irşat faaliyetinde bulunmuşlardır.¹²³

Daha önce zikrettiğimiz Üsküdar Rifâî Âsitânesi de XIX. asırda faaliyetlerini arttırır bir şekilde sürdürmüştür. “Hâfız Efendi”, “Tevfik Efendi”, Yâsin Efendi”, “Yûsuf Rızâ Efendi”, “Perşembe Tekkesi” gibi muhtelif adlarla anılan âsitâne de kurucu Mehmed Hadîdî Efendi’den itibaren sırasıyla şeyhlik yapan zevat şunlardır: Şeyh Muhammed el-Hadîdî (1732-1756), Şamlı Şeyh Yâsin Efendi (ö. 1169/1756 [?]), Hocazâde Şeyh Mehmed Tâhir Efendi (ö. 1226/1812), Şeyh Ali Rızâ Efendi (1812-1813), Şeyh Mehmed Sâdık Hilmi Efendi (1813-1826), Şeyh Seyyid Feyzullah Efendi (1826-1843), Lârendeli Tatar Şeyh Hâfız İbrâhim Hilmi Efendi (1843-1865), Şeyh Hâfız Abdurrahman Tevfik (Büyük) Efendi (1865-1898), Şeyh Abdülkadir Ahmed Ziyâeddin Salâhî Efendi (Ziyâ Molla) (1898-1917), Şeyh Hasan Hüsnu Sarier (Ceyhun) Efendi (1917-1925). Hüseyin Vassâf *Sefîne-i Evliyâ*’da Şeyh Abdülkadir Ahmed Ziyâeddin Salâhî Efendi’yi şu sözlerle tenkit etmektedir:

Şeyh Ziyâ Efendi, kendine müçtehit süsü vererek, tarîk-i feyz-refik-i Rifâî’ye, Bektaşîlik neşesiyle, birtakım hurâfât karıştırmaya kalkarak, tarîk-ı hezeyâna sülûk etmiş ve hatta mevlit cemiyetlerinde, “Velâdet” bahsinde herkes tâzîmen ayağa kalkıp kibleye teveccüh ettiği sırada bu, nasıl oturduysa o cihete yani, herkesin hilâfî bir cihete müteveccih olurdu. Güya ona, “Nereye dönerseniz, Allah’ın veçhi oradadır” (el-Bakara 2/115) sırrı nümâyan olmuş gibi sahtekârlık ederdi. Tiğ-i ecel bir an evvel harbe-i kahrına alarak, vücudunu ortadan kaldırmıştır.¹²⁴

•••••

123 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 398-399.

124 Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, I, 261-262.

Üsküdar Rifâî Âsîtânesi son şeyhi Hasan Hüsnü Sarier (Ceyhun) Efendi ise Meşrutiyet'te Samsun'da çıkartılan *Aks-i Sadâ* ile İstanbul'da yayımlanan *Hikmet* gazetesinde birçok siyasî ve edebî makale kaleme almıştır.¹²⁵

İstanbul'daki önemli Rifâî dergâhlarından bir diğeri Alacamescid (Sâdık Efendi) Tekkesi'dir. Tekkede sırasıyla postnişin olan zevat şunlardır: Osman Hilmi Efendi'nin halifesi Şeyh Sâdık er-Rifâî Efendi (ö. 1237/1822), Seyyid Ali el-Leyâlî halifesi Reis Seyyid Mehmed Sabri er-Rifâî Efendi (ö. 1242/1827), Reis Mehmed Efendi'nin oğlu Şeyh Mehmed Sabri er-Rifâî (ö. 1279/1862), Şeyh Ali Haydar Efendi (ö. 1304/1886), Şeyh el-Hâc Süleyman en-Nakşibendî (ö. 1310/1892).¹²⁶

Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin daha önceleri dârül-kurrâ olarak inşa ettiği ve oğlu Esad Mehmed Efendi'nin Kastamonulu Şâban Efendi'ye tekke olarak tahsis ettiği Eyüp'teki Yahyâzâde Dergâhı, Edirne'den vekâleten gelen Rifâiyye büyüklerinden İbrâhim Derrâsî (ö. 1211/1796) tarafından İstanbul'un önemli Rifâî merkezlerinden biri haline gelmiştir. İbrâhim Derrâsî'nin halifelerinden Büyük Şeyh Hasîb er-Rifâî (ö. 1250/1834) otuz yedi yıl dergâhta şeyhlik yapmış ve Sultan II. Mahmud'un hürmetine mazhar olmuştur. Ondan sonra sırasıyla Mehmed Rızâ er-Rifâî (ö. 1282/1865), Hasib Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Efendi (ö. 1303/1885), torunu Mehmed Hasib Efendi (ö. 1329/1911), onun oğlu Şâban Efendi dergâhta irşat hizmetinde bulunmuşlardır.¹²⁷

Hamzaviyye'den Kurban Nasuh Baba'nın (ö. 995/1586) Üsküdar'da ilk olarak inşa ettiği ve kendi adıyla anılan Kurban Nasuh (Çarşamba) Dergâhı, Karasarıklı İbrâhim Efendi'nin halifesi Mehmed Nûri Efendi vasıtasıyla Rifâîlik yoluna tahsis edilmiştir. Uzun müddet harap bir halde olan tekkenin yenilenmesi için Kurban Nasuh, Mehmed Nûri Efendi'nin rüyasına girmiştir. Tekke evlâda meşruttur. Üsküdarlı Mehmed Nûri Efendi son asır İstanbul Rifâîliğinde önemli isimlerden biridir. Babası Eyüp Camii kürsü şeyhi olup, dedesi Nakşî müntesibi Seyyid İbrâhim Necâti Efendi'dir. Babasından İslâmî ilimler tahsili almış, devrin şeyhülislâmı Müftüzâde Ahmed Efendi'nin

•••••
125 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 399-400.

126 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 400.

127 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 400-401.

Fütühât-ı Mekkiyye ve *Fusûsü'l-hikem* okumuştur. III. Selim'in şehzadelerine hocalık yapmış, Dîvân-ı Hümâyün Kalemi'nde kâtiplik vazifesinde bulunmuş, 1209'da (1794) Alacamescid şeyhi Sâdık Efendi'ye intisap ederek on dokuz sene hizmet etmiştir. Daha sonra mürcidinin işaretiyle Karasanklı İbrâhim Efendi'ye intisapla sülûkünü ikmal etmiştir. Hilâfetle Kurban Nasuh Baba Tekkesi'nin ihya ederek neşri tarikat eylemiştir. Halifeleri şu zevattır: Üsküdarlı Şeyh Mûsâ Efendi (ö. 1291/1874), Tahta Minare şeyhi Sâlih Efendi (ö. 1296/1878), Odabaşı Dergâhi şeyhi Abdullah Efendi (ö. 1288/1871), Şeyh Edhem Efendi (ö. 1295/1878), Tesbihçi Şair Şeyh Esad Efendi, Sarraç İshak Dergâhi şeyhi Muhammed Fazlı Efendi (ö. 1315/1897). *Salât-ı Kemâliyye* şârihi olan Mehmed Nûri Efendi'nin birçok eseri vardır. Bestekâr olan mahdumu Tevfik Efendi (ö. 1317/1899) babasının irtihalinden sonra Kurban Nasuh Baba Tekkesi'nde kırk dört yıl irşat faaliyetinde bulunmuş, onun da irtihalinin akabinde Meclis-i Meşâyih'in tayiniyle Hayrullah Tâceddin Efendi (ö. 1954) dergâha postnişin olmuştur.¹²⁸

Mehmed Nûri Efendi'nin dervişlerinden Süleyman Abdülhalim Efendi (ö. 1314/1896) tarafından 1284'te (1868) Kadıköy'de Kozyatağı Rifâi Tekkesi kurulmuştur. Odabaşı Rifâi Tekkesi bânisi Abdullah Vehbi Efendi'den hilâfete nâil olan Abdülhalim Efendi, Kozyatağı'nda yaptırdığı camide hem imam-hatiplik hem de şeyhlik görevi ifa etmiştir. XIX. asrın en meşhur neyzen ve tamburîlerinden. Neyi Galata Mevlevîhânesi neyzenbaşısı Deli İsmâil Dede'den, tamburu Oskiyam Efendi'den meşketmiştir. Bahariye Mevlevîhânesi şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede, Cemal Dede (ö. 1317/1899), Suphi Ezgi, Tamburacı Osman Pehlivan gibi devrin ünlü mûsikişinasları yetiştirdiği talebeleri arasındadır. Kozyatağı Tekkesi'nin yanındaki bağda üzüm yetiştirerek maişetini temin etmiş, misafirperverliği ve cömertliği ün salmıştır. Rifâiyye'nin Ulvâniyye kolu üzere âyin-i şeriflerin icra edildiği tekkenin meşhur müdavimleri arasında şair Kâzım Paşa, Maarif Nâzırı Zühdü Paşa, Nâfia Nâzırı Zihni Paşa, Kazasker Camii bânisi Kasıdecizâde Süleyman Efendi, Maliye Nâzırı Reşad Paşa, Refik Halit Karay'ın babası Maliye Nezâreti Başveznedarı Hâlid Bey vardır. Kozyatağı Tekkesi'nde Abdülhalim Efendi'nin irtihalinden sonra Odabaşı Tekkesi şeyhi Ahmed Muhtar Efendi'den icâzetli olan Ali Rızâ Efendi (ö. 1930) posta geçmiştir.¹²⁹

•••••

128 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 401-403.

129 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 404-405.

İstanbul'da bir diğer Rifâî Tekkesi, Sultanahmet'teki Dügümlü Baba (Arabacıbaşı) Dergâhı'dır. II. Mahmud'un arabacıbaşılardan Ârif Baba (ö. 1259/1843) tarafından kurulan tekkeyi İstanbul'un meşhur meczuplarından ve Nakşî müntesiplerinden Dügümlü Baba (ö. 1283/1866) mesken edindiğinden dolayı tekke onun ismiyle anılmıştır. Ârif Baba'dan sonra tekke şeyhliğine oğlu Muhyiddin Efendi (ö. 1286/1869), ondan sonra da diğer oğlu Rifâiyye'den Mehmed Râgıb Efendi (ö. 1292/1875) geçmiştir.¹³⁰

Fatih Kıztaşı'nda Şeyh Mehmed Sırrî-i Vahdetî Efendi (ö. 1295/1878) tarafından kurulan ve kendi namına nispetle "Sırrî Efendi", oğluna nispetle "Esrar Dede" adıyla anılan Rifâî Tekkesi'nde Sırrî Efendi'den sonra oğlu Esrar Efendi postnişinlik yapmıştır. Sırrî Efendi'nin müntesipleri arasında devlet erkânından Zaptiye Müşiri Hüsnü Paşa, Sıhhiye Dairesi Reisi Nûri Paşa ve Mahmud Nedim Paşa sayılabilir.¹³¹

Üsküdarlı Seyyid Mehmed Nûri Efendi'nin halifesi Şeyh Sâlih Efendi tarafından Fatih Karagümrük'te 1203 (1788) yılında kurulan Muslihuddin Mescid-Zâviyesi (Tahta Minare) İstanbul'daki önemli Rifâî dergâhlarından biridir. İlk zamanlarda şiddetli bir tasavvuf aleyhtarı olan Sâlih Efendi, Karasarıklı İbrâhim Efendi ile tanıştıktan sonra dervişliğe soyunmuş, 1265'te (1849) hilâfete nâil olduktan sonra Muslihuddin Mescidi'nde irşat faaliyetine başlamıştır. Maişetini Kur'ân-ı Kerim ve *Delâil-i Şerîf* istinsah ederek kazanmıştır. "Oğlum size taş ile vuranları ekmek ile müdafaa ediniz!" dediği rivayet edilmektedir. "Şemsî" mahlaslı nutk-ı şerifleri vardır.¹³²

Üsküdarlı Seyyid Mehmed Nûri Efendi'nin bir diğer halifesi ve oğlu Abdullah Vehbi Efendi (ö. 1288/1871), XVII. asır Celvetî-Selâmî meşâyihinden Fenâyî Mustafa Efendi tarafından inşa edilen Odabaşı Tekkesi'ni yeniden ihya ederek bir müddet Rifâî usulü icra etmiştir. Hüseyin Vassâf tarafından "âşık, sâdık, şiddetli mücâhedesi olan, latifeyi sever bir zat" şeklinde tanıtılan Abdullah Vehbi Efendi'nin yerine sırasıyla oğlu Ahmed Muhtar Efendi (ö. 1346/1927) ve Hâce Mustafa Sâfi Efendi geçmiştir.¹³³

•••••

130 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 405-407.

131 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 407.

132 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 407-408.

133 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 408-409.

Eminönü Kumkapı'da yer alan Saraç İshak Dergâhı XIX. yüzyıldaki İstanbul'daki diğer Rifâî tekkelerinden biridir. İstanbul'un fethinden sonra Saraç İshak Velî tarafından Nakşî dergâhı olarak kurulmuştur. XIX. asrın ortalarında Rifâî şeyhi Hâfız Mehmed Derviş tarafından meşihat konularak Rifâî usulü icra edilmeye başlanmıştır. Ardından Fazlı Efendi (ö. 1316/1898) posta geçmiştir. Babasından feyiz aldığı gibi Kurban Nasuh Tekkesi şeyhi Nûri Efendi'den sülûkünü tamamlamıştır. Devlet erkânından pek çok kimse ona intisap etmiş, elli sene Saraç İshak Dergâhı'nda irşat hizmetinde bulunmuştur. Nakşibendiyye ile Halvetiyye-i Şâbâniyye'den de hilâfeti vardır. Vahdet-i vücûda dair basılmamış bir eseri vardır. Yerine Bursa Ahmed el-Kurrâ Tekkesi şeyhi oğlu Vahdî Efendi geçmiştir. Onun da babası gibi vahdet-i vücûdu konu edinen bir risâlesi vardır. Pek çoğu Anadolu'da Rifâîliği yayan halife yetiştirmiştir.

İstanbul'daki meşhur Rifâî meşâyihinden biri de ilmiyye terziliği yapan Hacı Ahmed Efendi'dir (ö. 1300/1882). Kılıççı Tekkesi postnişini Mehmed Râşid Efendi meşhur hulefâsındandır. Hacı Ahmed Efendi, Halvetî-Cerrâhîler'den Galip Bey'in tekkesinde uzun süre vekâleten şeyhlik yapmıştır.¹³⁴

XIX. asrın son çeyreğinde Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî tarafından İstanbul'a getirilen Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolu, şehirde açılan pek çok dergâh vasıtasıyla intişar etmiştir. Bu dergâhlardan en önemlileri Beşiktaş'ta Ebü'l-Hüdâ'nın kendisi için II. Abdülhamid tarafından yaptırılan Ebü'l-Hüdâ Tekkesi, Aksaray Şekerci sokağındaki Ebü'l-Hüdâ Dergâhı ve Eyüp'teki kütüphanesidir.

Ebü'l-Hüdâ Dergâhı, Cihannümâ mahallesi eski adıyla Hasır-cıbaşı sokağında yer almaktadır. Ertuğrul Tekkesi örneğinde olduğu gibi II. Abdülhamid'in İslâm birliği siyaseti neticesinde kurulmuştur. *Sefîne-i Evliyâ*'da son postnişin olarak Seyfeddin Efendi ismi geçmektedir. Aksaray Şehremini'deki Ebü'l-Hüdâ Dergâhı ise, Câfer Ağa Mescidi'nde "Câfer Ağa, Hacı Sâfi, Hüdâiye, Sâfi Efendi" gibi isimlerle anılmaktadır. Tekke, Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdî'nin oğlu Seyyid Mehmed Ebü'l-Hüdâ tarafından 1317 (1899) yılında inşa edilmiştir. Yerine halifesi Şamlı Kâtibizâde Seyyid Ahmed Efendi'nin oğlu Seyyid Mehmed Ebü'l-Hayr Efendi geçmiştir. Ahmed Muhyiddin Efendi ise Câfer Ağa Mescidi'ne Rifâiyye'den cami imamı Hâfız Ahmed Sâfi

•••••

134 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 409-410.

Efendi'nin (ö. 1309/1891) meşihat koyduğunu nakleder. Ahmed Sâfi Efendi'nin vefatında da halifeleri "Melâmîdir" denilerek Meclis-i Meşâyih tarafından atama yapılmak istenmemiş ancak fetvahâne ile yapılan yazışmalar sonucunda Ebü'l-Hüdâ'nın kethüdâsı Ebü'l-Hayr tayin edilmiştir. Ebü'l-Hayr'dan sonra posta Bağdatlı Şükûfizâde Mehmed Şerif oturmuştur. Ebü'l-Hüdâ es-Sayyâdi, Eyüp'te Rifâilîğe bağlı Yahyâzâde Dergâhı yanına 1313 (1895) yılında bir kütüphane yaptırmış, günümüze ancak temelleri ulaşabilmiştir. Kütüphanenin bir bölümü ise aile fertleri için türbe olarak kullanılmaktadır.¹³⁵

Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolundan ortaya çıkan Ma'rifiyye şubesinin âsitânesi İstanbul Kartal'dadır. Kol pîri Mehmed Ma'rifi Efendi (ö. 1233/1817) tarafından 1200 (1785) yılı civarında Kartal'daki evinin dergâha dönüştürülmesiyle açılan merkez, Kartal ilçesi Çavuşoğlu mahallesi Ankara caddesi üzerindedir. Pîr Mehmed Ma'rifi'den sonra oğlu Seyyid Ali Sâbit Efendi (ö. 1279/1863) postnişin olmuştur. Şeyh Sâbit Efendi'nin Kasımpaşa'da Kulaksız mahallesi sınırlarına dahil edilen İbâdullah mahallesinde bir tekke daha inşa ettiği, oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Efendi'yi de (ö. 1310/1892-93) burada görevlendirdiği görülmektedir. "Mârif-i Sâni" diye ünlenen Şeyh Mehmed Efendi babasının vefatından sonra Kartal Âsitânesi'ne geçmiş, yerine oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin Tâhâ Efendi'yi vekil tayin etmiştir. Hüseyin Tâhâ Efendi bu tekkenin son şeyhidir. Kartal Âsitânesi'nin son şeyhi ise Mârif-i Sâni'nin diğer oğlu Şeyh Seyyid Hasan Tahsin Efendi'dir (ö. 1346/1927). Otuz beş yıl meşihatta kalmıştır. Kartal ve Kasımpaşa tekkeleri arasında aile bağı sebebiyle sürekli geliş gidişleri olmuştur. Kasımpaşa Dergâhı şeyhi, yazları Kartal Âsitânesi'ne taşınmış, âyin günlerinde (pazartesi) kendi dergâhına gitmiştir. Kasımpaşa'daki diğer Ma'rifi Tekkesi ise Çürüklük semtinde Şeyh Mehmed Ma'rifi'nin halifelerinden Şeyh Ali Kuzu (Kozî) (ö. 1230/1815) tarafından tesis edilmiştir. Toygartepe Rifâi Tekkesi'ne de Ma'rifizâde Şeyh Ali Sâbit Efendi'nin halifesi Saçlı Şeyh Hüseyin el-Hâdi er-Rifâi (ö. 1268/1851) tarafından meşihat konulmuştur. Saçlı Şeyh'ten sonra halifesi Ahmed Cezbî Efendi (ö. 1291/1874) ve onun da halifesi Hüseyin Hâzım Efendi (ö. 1329/1911) şeyh olmuştur.¹³⁶

•••••

135 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 412.

136 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 414-415.

İstanbul'un Fatih ilçesinde Hırkaîşerif semtinde inşa edilen bir diğer Rifâî Dergâhı Kenan Rifâî'nin (Büyükaksoy) (1867-1950) şeyhlik yaptığı Ümmü Kenan Dergâhı'dır. Sırasıyla Adana, Manastır, Kosova, Üsküp, Trabzon ve Medine maarif müdürlüğü yapan Kenan Rifâî, dört yıl kaldığı Medine'de mânevî işaret üzerine beldenin şeyhü'l-meşâyihi, Seyyid Ahmed er-Rifâî neslinden Seyyid Hamza er-Rifâî'ye hizmet etmiştir. Şeyhi kendisine, “Oğlum, ben mi senin şeyhinim, yoksa sen mi benim şeyhimsin?” diyerek icâzet ve hilâfet vermiştir. İstanbul'a dönüşünde annesi Hatice Cenân Hanım'ın 1908 yılında Hırkaîşerif'te inşa ettirdiği Ümmü Kenan Dergâhı'nda postnişin olarak irşat faaliyetine başlamıştır. Aynı yıllarda Erkek Muallim Mektebi'nde Fransızca hocalığı, Tedkîkât-ı İlmiyye âzalığı, Dârüşşafaka müdürlüğü, Meclis-i Maârif âzalığı gibi görevlerde bulunmuştur. 1925 yılında tekkelerin kapatılması üzerine mülkiyeti kendilerine ait olan Ümmü Kenan Dergâhı aile efradı tarafından mesken olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kenan Rifâî'nin XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan sûfiler arasında önemli bir yeri vardır. O tasavvufî görüşlerini tevhit, güzel ahlâk, aşk ve irfan etrafında örmüş; ilim, fikir ve sanat dünyasına birçok insan kazandırmıştır. Dış Tabâbeti ve Eczacı mektepleri müdürü Server Hilmi Bey, Hattat Aziz Efendi, Eflâtun, Marcus Aurelius ve Epictetos'un bazı eserlerini Türkçe'ye tercüme eden felsefe muallimi Semiha Cemal Hanım, damadı ve dış hekimisi Ziya Cemal Büyükaksoy, romancı ve filoloji doktoru Safiye Erol, mimar Ekrem Hakkı Ayverdi, edip, mütefekkir ve mutasavvıf Samiha Ayverdi talebelerinden birkaçıdır. Devrin şeyhülislâmlarından Haydarîzâde İbrâhim Efendi, Nesîmi Efendi ve Abdullah Efendi ile Mısır Keldânî patrik vekili Âbid Efendi de onun müntesiplerindendir. *Muktezây-ı Hayat, Rehber-i Sâlikîn, Tuhfe-i Ken'an, Ahmed er-Rifâî, İlâhiyyât-ı Ken'an, Şerhli Mesnevî-i Şerif, Sohbetler* adlı eserleri vardır.¹³⁷

Anadolu'nun Muhtelif Şehirlerinde Rifâî Tekkeleri

Rifâîlik, Osmanlı'nın pâyitahtı İstanbul'un dışında Manisa, Diyarbakır, Bursa, Kütahya, Kastamonu, Edirne, Erzurum, Elazığ, Malatya ve Sivas'ta çeşitli dergâhlarda temsil edilmiştir.

.....

137 Kenan Rifâî'nin hayatı ve eserleri için bk. Tahralı, “Kenan Rifâî”, s. 254.

Ma'rifiyye kolunun İstanbul Kartal'dan sonra ikinci önemli merkezi Manisa'dır. 1251 (1835) yılında Antakyevizâde Ahmed Vehbi Efendi (ö. 1267/1851) tarafından yaptırılan Manisa Rifâi Tekkesi "Entekkeli Dergâhı" adıyla meşhur olmuştur. Tekke, İzmir caddesinin arka paralelindeki, İbrâhim Çelebi Camii'nin karşısındadır. Kurucusu Ahmed Vehbi Efendi, Antakya'da doğmuş, Mısır'da ilim tahsili yaptıktan sonra İstanbul'a gelerek Kartal Ma'rifi Âsitânesi postnişini Ma'rifi Efendi'ye intisap etmiştir. Mürşidinin emriyle Manisa'ya giden Vehbi Efendi, Manisa Hatuniye Medresesi'nde ve İbrâhim Çelebi Medresesi'nde müderrisliğe tayin edilmesinin yanı sıra tekkesini de inşa etmiştir. Tekkenin yanında bir fırın işleten Ahmed Vehbi Efendi'nin yüksek bir vecd haline sahip olduğu, zaman zaman kızgın fırının içine girerek kerametler izhar ettiği rivayet edilmektedir. "Vehbî" mahlaslı şiirleri vardır. Ahmed Vehbi Efendi'nin halifesi olarak yirmi dört yaşında posta geçen Hasan Rüşdü Efendi (1834-1919), altmış iki sene vazife icra etmiştir. "Rüşdî" mahlaslı şiirleri bir divanda toplanmıştır. Aynı zamanda bir müsikîşinas, güzel sesli ve neyzen olduğu, ünlü müsikîşinas ve neyzen Müftü Âlim Efendi'nin müsikî hocaları içinde bulunduğu bilinmektedir. Hasan Rüşdü Efendi'nin devrinde Entekkeli Rifâi Dergâhı'nın mensuplarının on bin kişiyi bulduğu söylenmektedir. Entekkeli Dergâhı'nın üçüncü ve son şeyhi Hüseyin Kemâleddin Efendi de (1888-1951) âlim ve ârif kişiliği ile temayüz etmiş bir şahsiyettir. İşgal yıllarında Yunan mezalimine karşı durmuş, hatta elinde mavzeri ile dergâhın üst katında bekleyerek, yağma için sokağa girmeye kalkışan Yunanlılar'ı mavzeri ile kovalayarak yaklaştırmamıştır. 1925 tarihli tekke ve zâviyelerinin kapatılması hakkındaki kanuna hiç tereddütsüz "Ülû'lemre uyarız" diyerek riayet etmiş ve dergâh eşyasını tespit ve talep eden Vakıflar Müdürlüğü'ne teslim etmiştir. Bu tarihten sonra çarşı içindeki bedestende hazır elbise ve halı satışı ile iştigal eden Hüseyin Efendi, esnafın ricası ile cuma günleri toplu bereket duası yaptırmış ve yine İbrâhim Çelebi Camii'nde cuma hatipliği yapmıştır. Manisa Entekkeli Dergâhı'na özgü miraç kandillerinde süt mevlidi yapılması geleneği halen İbrâhim Çelebi Camii'nde devam etmektedir.¹³⁸

•••••

138 Manisa *Denge* gazetesi, 15 Ekim 2008 (Cemil Altınbilek ile yapılan röportaj için bk. <http://www.cemilaltinbilek.com/?p=yazi&id=70>; dergâh hakkında detaylı bilgi için bk. Okumuş, *Manisa Rifai Dergâhı Entekkeliler*; Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 415-416.

Manisa merkezdeki Entekkeli Dergâhı'nın haricinde Demirci ve Kuşadası ilçelerinde de Rifâiyye'nin Ma'rifiyye koluna ait iki teknenin var olduğu bilinmektedir. Demirci ilçesindeki Timuçin Dergâhı'nı Muhammed Lutfî Efendi inşa etmiş, Seyyid Ahmed Aşkî Efendi de ikinci imarını yapmıştır. Kuşadası Ma'rifi Tekkesi'ni Abdullah Ferdî Baba inşa etmiştir. Kartal Âsitânesi ikinci postnişini Ali Sâbit Ma'rifi'nin halifesi olan ve 1270 (1854) yılında posta geçen Ferdî Baba, uzun yıllar dergâhta şeyhlik yapmıştır. Manisa'da Rifâî âyinleri icra eden bir başka şeyh Hacı Mustafa Efendi'dir (ö. 1313/1895). Ulucami civarındaki mahallede bir binayı mescit-tekkeye dönüştürmüş, tekke için dört dükkân vakfetmiştir.¹³⁹

Diyarbakır Rifâîliğin yaygın olduğu bir diğer Anadolu şehridir. Rifâîlik, yaklaşık altı tekkede temsil edilmiştir. Diyarbakır Ulucamii arkasında bulunan, daha önceleri Yûnus Baba Tekkesi adıyla da bilinen Örfizâde Dergâhı'nı Örfizâde Hacı Ömer Efendi inşa etmiştir. Ondan sonra tekkede sırasıyla şeyhlik yapan zevat şunlardır: Yûsuf oğlu Muhammed Habeşî, Şeyh Ahmed Rızâ, Diyarbakırlı Seyyid Tûrâbeddin Şeyh Resul, Reşid Bey'in oğlu Yûsuf Râif Bey (İskenderpaşazâde) (ö. 1306/1888). Son postnişin Yûsuf Râif Bey'in aynı zamanda Sa'diyye tarikatına nisbeti vardır. XVI. asırda İran'dan gelen Şeyh Muhammed Mâzenderânî tarafından kurulan ve Arakçin Baba Tekkesi adıyla tanınan Mâzenderânî Rifâî Dergâhı, Diyarbakır'ın bir diğer Rifâî merkezidir. Merkezin son yüzyıldaki temsilcileri, Zekî el-Âmidî, Fehmi Baba ve Baha Bey'dir. Diyarbakır'daki diğer Rifâî tekkeleri şunlardır: Ulucami mahallesinde Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, İbrâhim Bey mahallesinde Ercişli Şeyh Şükrü Efendi Tekkesi, ihtiyaç sahiplerine mercimek çorbası dağıttığından dolayı Mercimek Tekkesi, Deliller Hanı yanında yer alan ve medrese işlevi de gören Dilâver Paşa Dergâhı. XIX. yüzyılda Diyarbakır'da Rifâiyye yolunu neşreden en meşhur kimselerden biri Mehmed Şâban Kâmil Efendi'dir (ö. 1301/1884). Ali Emîrî'nin hocası olan bu zat, tarikatı Mısır'da Rifâî meşâyihinden İbrâhim el-Bâcürri'den almıştır. Diyarbakır'a döndükten sonra evinin bir kısmını tekke ittihaz etmiştir. Aynı zamanda Kerkük'te Abdurrahman Talebânî'den 1266'da (1850) Kâdirî hilâfetnâmesine nâil olmuştur. Eserleri şunlardır: *Dîvân*, *Kasîde-i Kamisiye*, biri matbu diğeri yazma iki adet mevlit, *Hadîka-i Maneviyye*,

•••••

139 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 416.

*Protestanlığa Reddiye, Fatih-i Müşkilat, Münşeât, Mi'râciye, Hz. İsa'nın nüzûlüne ve deccâle dair bir risâle.*¹⁴⁰

Dergâhlarıyla meşhur Bursa'da Rifâîlik üç tekkede temsil edilmiştir. Ma'rîfî koluna mensup Abdülmü'min Rifâî Dergâhı'nda sırasıyla Ebû Sâbit Mehmed Ma'rîfî hazretlerinin halifelerinden Şeyh Mahmûd el-Bâhirî Efendi (ö. 1233/1817), yine aynı şeyhten müstahlef ve halk arasında "şeyhlerin tüfenkçi başısı" olarak meşhur Şeyh Fahrûlganî Efendi (ö. 1288/1871), Şeyh Rızâ Efendi (ö. 1294/1877), Üsküdar Toygartepe Rifâî Zâviyesi şeyhi Ârif Efendi'den müstahlef Cemal Efendi şeyhlik vazifesini deruhte etmişlerdir. Bursa'nın ikinci Rifâî merkezi Kasap Cömert Tekkesi'dir. Sırasıyla şu zevat meşihatlığı üstlenmişlerdir: Şeyh Yâkub Efendi (ö. 1213/1798), Şeyh el-Hâc Osman Efendi (ö. 1219/1804), Şeyh Abdullah, Mehmed Said Efendi (ö. 1220/1805) ve Şeyh Abdullah Efendi (ö. 1260/1844). Son şeyh Abdullah Efendi'nin irtihalinden sonra dergâh belediyenin eline geçmiş, mekân temizlik arabaları için depo olarak kullanılmaya başlanmıştır. Aynı zamanda Halvetî, Nakşibendî-Hâlidî Dergâhı olarak da kullanılan Mîr Bûdelâ Dergâhı Bursa'nın bir diğer Rifâî âyinlerinin icra edildiği yerdir. XIX. asırda Selim Baba (ö. 1296/1878) ve halifesi Şeyh Ahmed Efendi zamanlarında Rifâîlik bu dergâhta temsil edilmiştir.¹⁴¹

Kütahya'da iki meşhur tekke Rifâî âyinlerinin icra edildiği merkezlerdir: Ahmed Tarran (Damsarsan) Mescit-Tekkesi (Tûrânî Dergâhı) ve Gazi Ali Baba (Şeyh Haydar Efendi) Tekkesi. Ahmed Tarran Tekkesi bir zamanlar Emniyet Müdürlüğü'nün bulunduğu yerdeydi. Dergâhın ilk kurucusu Ahmed Tarran hakkında kaynaklarda bilgiye rastlanmamaktadır. İkinci bâni Vezirköprülü Damsarsan Hasan Efendi'dir (ö. 1258/1842). İstanbul Aksaray'da Mercimek (Alacamescid) Dergâhı şeyhi Mehmed Sâdık Efendi'nin halifesidir. Hasan Efendi dergâhın çobanıdır. Bir gün şeyhi Mehmed Sâdık Efendi'nin vefatını haber alınca güttüğü sürüyü bırakarak Gerede'ye Aziz Efendi'nin yanına gelip ona intisap etmiştir. Daha sonra şeyhi Mehmed Sâdık Efendi'nin sağ olduğunu öğrenince tekrar şeyhinin yanına giderek elini öpmüş, bir müddet sonra da Rifâiyye'den icâzet almıştır. O da kendisini Kütahya'da kapalı bulunan Ahmed Tarran Mescidi'ne

•••••

140 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 417-418.

141 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 418-419.

görevlendirmiştir. Halifeleri şu zevattır: Hasan Baba, Şeyh Sâfi, Şeyh Haydar, Şeyh Abdülbâki, Şeyh Hasan Özkul, mücellit Şeyh İsmâil, Şeyh Edhem Efendi.

Gazi Ali Baba Tekkesi, Eskişehir eşrafından Sipahi Mustafa Ağa'nın oğlu Haydar Efendi (ö. 1297/1880) tarafından kurulmuştur. Ordudaki görevinden istifa ederek Rifâh Ahmed Tarran Dergâhı postnişini Damsarsan Hasan Baba'ya intisap etmiş, 1272'de (1855) hilâfete nâil olmuş, Gazi Ali Zâviyesi postnişinliğine tayin edilmiştir. Vefatına kadar şeyhlik makamında vazifeyi üstlenen Haydar Efendi'den sonra yerine oğlu Hasan Fevzi Efendi geçmiştir. Tekkeler kapatılıncaya kadar dergâh meşihatlığında kalan kimse Hasan Fevzi Efendi'nin oğlu Mehmed Hâdî Efendi'dir. Gazi Ali Baba Dergâhı günümüzde mesken olarak kullanılmaktadır. Haydar Efendi'nin *Risâle ve matbû Seyfû's-sûfiyyîn* adlı iki eseri vardır.¹⁴²

Kastamonu'da XIX. asırda iki camiye bir müddet Rifâh meşihatlığı konulduğu kaynaklarda geçmektedir. Çevgânî Camii'ni 1310 (1892) yılında Rifâh şeyhlerinden Hacı Said Efendi dergâh ittihaz etmiş; Molla Said Camii de Kastamonu Mutasarrıfı İpsalalı Gazi Ahmed Paşa tarafından satın alınarak Rifâh Tekkesi olma şartıyla bahçenin gelirleri vakfedilmiştir. Molla Mehmed Said Efendi (ö. 1245/1829) dergâhın ilk şeyhi olduktan sonra yerine oğlu Hâfız Mehmed Efendi (ö. 1295/1878) geçmiştir.¹⁴³

Edirne'de Kabûlî Tekkesi ile Kanathı Köprü Dergâhı adıyla iki Rifâh merkezi vardır. Edirne'ye Rifâhlik 1150 (1737) yılında Basra'dan göç eden Şeyh Ali eş-Şeybâ tarafından getirilmiştir. Onun halifesi İbrâhim Ecel (ö. 1193/1779) önceleri Hasan Sezâî-yi Gülşenî'nin sohbetlerine katılmış, daha sonraları kırk yıl postnişinlik yapacağı Yazıcı Murâdiye mahallesi Tekye sokağındaki Rifâh Dergâhı'nda hizmette bulunmuştur. Şeyh İbrâhim Ecel'in taht-ı terbiyesinde yetişen ve Edirne Rifâhliği'nin önemli simalarından biri olan Mustafa Kabûlî Efendi (ö. 1244/1829), şeyhinin halifelerinden Ergene'de medfun Müftüzâde Sâdeddin Efendi'den hilâfete nâil olmuştur. Edirne'de mahkeme başkâtipliği vazifesinin yanı sıra, Selimiye Camii civarındaki evini Rifâh Dergâhı ittihaz eden Mustafa Kabûlî Efendi, daha

•••••

142 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 420-421.

143 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 421.

çok içki müptelâsi kimselere ve işsizlere himmet etmesiyle şöhret kazanmıştır. Maişetini Bursevî'nin *Rûhu'l-beyân* ve *Kâdî Beyzâvî* tefsirlerini istinsah ederek temin eden Mustafa Kabûlî Efendi'nin *Dîvân*, *Mûsiletü'l-hidâye*, *Kenzü'l-esrâr*, *Risâle-i Tasavvuf* adlı eserleri yanında *Müşkil-küşâ* isiminde Farsça lugat tercümesi vardır. İstinsah ettiği kitapları dergâhına vakfetmiş, ancak bu kitaplar 1877-1878 Rus işgalinde yağma edilmiştir. Kabri dergâh kabristanındadır.¹⁴⁴

Erzurum'da Rifâîliği Sanamerli Seyyid Hacı Ahmed Baba (1792-1912) temsil etmiştir. "Bağdatlı Seyyid Şeyh Yûsuf Naim Efendi'nin oğludur. Birçok beldeyi dolaştıktan sonra Van'da yerleşmiş, aldığı mânevî bir işaretle iki oğlunu Pasinler'e göndermiştir. Oğulları, Aşağı Pasinler'in alt sınırı olan Pasinler'le birlikte Narman'ı da kuşbakışı seyreden Sanamer köyünü beğenerek tekkeyi buraya kurmuştur. Kısa bir müddet sonra büyük kardeş Hacı Ahmed Baba çevrede tanınmış ve tekke ziyaretçilerle dolmuştur. 93 Harbi olarak bilinen doğunun en acılı ve sıkıntılı devresinde çevresine topladığı milis güçlerle uzun süre Ruslar'a karşı savaşmış, üç kurşunla yaralanıp gazi olmuş, gösterdiği başarılarından dolayı Eyüp Paşa tarafından altın eyerli bir at ile ödüllendirilmiştir. 1329 (1912) yılında 120 yaşlarında dünyasını değiştirmiş, Horasan ilçesinin yaklaşık 15 km kuzeyinde Hacı Ahmed Baba (Sanamer) köyünde sırlanmıştır.¹⁴⁵

•••••

144 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 422-423; Kabûlî Mustafa Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Şimşek, *Edirne'li Kabûlî Mustafa Efendi*.

145 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, s. 423.

Bibliyografya

Klasik Kaynaklar

- Abdîzâde, Hüseyin Hüsâmeddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1927.
- Ahlatî, Kemâl b. Ahmed, *Münevvirü'l-ezkâr fî zikri silsileti'l-meşâyih*, Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş, nr. 253.
- Ahmed er-Rifâî, *Delillerle Marifet Yolu*, trc. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları, 1985.
-, *el-Burhânü'l-müeyyed*, Dimaşk, ts.
-, *el-Mecâlisü's-seniyye: Sohbet Meclisleri*, trc. Ali Can Tatlı, İstanbul: Erkam Yayınları, 1996.
- Dîrînî, Abdülazîz b. Ahmed, *Kitâbü Gâyetü't-tahrîr*, Kahire: el-Matbaatü'l-umûmiyye, 1315.
- D'Ohsson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, Paris: Imprimerie de Monsieur, 1788.
- Ebü'l-Hüdâ Sayyâdî, *el-Kavâidü'l-mer'iyye fî usûli't-tarîkati'r-Rifâiyye*, İstanbul 1305.
-, *Kılâdetü'l-cevâhir*, Beyrut: el-Matbaatü'l-edebiyye, 1301.
-, *Kitâbü'l-Kenzi'l-mutalsem*, İstanbul 1313.
- Eflâkî, Ahmed, *Âriflerin Menkıbeleri*, trc. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet Gazetesi, 1973.
- Fârûsî, Ahmed b. İbrâhim, *en-Nefhatü'l-miskiyye fî's-sülâleti'r-Rifâiyyeti'z-zekiyye*, İstanbul 1301.
-, *İrşâdü'l-müslimîn li-tarîkati şeyhi'l-müttakîn*, İstanbul: Dârü't-tibâati'l-âmile, 1307.
- Gazzî, Necmeddin Muhammed b. Muhammed, *el-Kevâkibü's-sâire*, Beyrut: Dârü'l-âfâki'l-cedîde, 1979.
- Harîrîzâde, Kemâleddin, *Tibyânü vesâili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrâhim Efendi, nr. 430-432.

- Hüseyn Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş – Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi, 2006.
- İbn Battûta, *Seyahatnâme*, trc. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
-, *Voyages d'Ibn Batoutah*, trc. ve nşr. C. Defrémery – B. R. Sanguinetti, Paris 1853-58.
- İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, nşr. Ferdinand Wüstenfeld, Kahire: Mektebetü'n-nehdati'l-Mısriyye, 1367.
- İslâmbolî, Yahyâ b. Sâlih, *Tarîkat Kıyafetleri*, haz. M. Serhan Tayşi – Mustafa Aşkar, İstanbul: Sufi Kitap, 2006.
- Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1340.
- Mahzûmî, Muhammed Sirâceddin er-Rifâî, *Sihâhu'l-ahbâr fi nesebi sâdeti'l-Fâtmiyyeti'l-ahyâr*, Mısır: y.y., 1306.
- Râfîf, Abdülkerîm b. Muhammed, *Sevâdü'l-ayneyn fi menâkibi'l-gavs Ebi'l-Alemeyn*, Kahire 1301.
- Sayyâd, İzzeddin Ahmed, *el-Maârifü'l-Muhammediyye fi'l-vezâifi'l-Ahmediyye*, Kahire: Matbaa-i Mehmed Efendi Mustafa, 1305.
- Şattanûfî, Ebü'l-Hasan, *Behcetü'l-esrâr ve ma'dinü'l-envâr*, Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1330.
- Vâsıtî, Ali b. Hasan, *Hulâsatü'l-iksîr*, Kahire: Matbaa-i hayriyye, 1306.
- Vâsıtî, Takıyyüddin Abdurrahman Ebü'l-Ferec, *Tabakâtü hırkati's-süfiyye*, Kahire: el-Matbaatü'l-Behiyye, 1305.
-, *Tiryâku'l-muhîbbîn fi sîreti sultânî'l-ârifîn*, Bibliothèque Nationale de Paris, code 5291.
- Veterî, Ahmed b. Muhammed, *Ravzatü'n-nâzırîn ve hulâsatü menâkibi's-sâlihîn*, Kahire: el-Matbaatü'l-hayriyye, 1306.

Araştırma Eserleri

- Amri, Nelly, “Le Saint rifâî Abu'l-Hasan Ali al-Ajamî (m. 809/1406) et le milieu politico-religieux tunisois du IXe siècle d'après le Sulûk al-Murîdîn wa zâd al-ghurabâ wa'l-masâkîn”, *Le Développement du soufisme en Égypte à l'Époque mamelouke*, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale, 2006, s. 189-214.
- Atasoy, Nurhan, *Derviş Çeyizi: Türkiye'de Tarikat Giyim-Kuşam Tarihi*, Ankara: Kültür Bakanlığı, 2000.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Avrupa'da Osmanlı Mi'mârî Eserleri*, İstanbul: İstanbul Fethi Derneği, 1981.

-, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri: Ertuğrul, Osman, Orhan Gaziler Hüdavendigar ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402): İstanbul Mimari Çağının Menşei*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1966.
- Bannerth, Ernst, “La Rifâiyya en Egypte”, *Mélanges de l’Institut Dominicain d’Etudes Orientales du Caire*, X (1970), s. 20-21.
- Baş, Derya, *Seyyid Ahmed el-Bedevî: Tarikatı ve İstanbul’da Bedevîlik* (doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Bayram, Sadi, “Amasya-Taşova-Alparslan Beldesi Seyyid Nureddin Alparslan er-Rufâî’nin 655 H./1257 M. Tarihli Arapça Vakfiyesi Tercümesi ile 996 H./1588 M. Tarihli Seyyid Fettah Velî Silsile-nâmesi”, *Vakıflar Dergisi*, XXIII (1994), s. 31-74.
- Bosworth, C. E., “Rifâ’iyya”, *El²*, Leiden 1995, VIII, 525-526.
- Buzpınar, Tufan, “Sayyâdi”, *DİA*, XXXVI, 217.
- Caferov, Yaşar, “Seyyid Ali es-Sâbit”, *Tasavvuf [Prof. Dr. Mustafa Tahralı’ya Armağan]*, sy. 25 (2010), s. 145-195.
- Depont, Octave – Xavier Coppolani, *Les confréries religieuses musulmanes*, nşr. M. Jules Cambon, Paris: Jean Maisseuve, 1987.
- Elsie, Robert, “Islam and the Dervish Sects of Albania: An Introduction to Their History, Development and Current Situation”, *The Islamic Quarterly*, XLII/4 (1998), s. 269-279.
- Geoffroy, Eric, “L’Apparition des voies: Les khırqa primitives”, *Les voies d’Allah: Les ordres mystiques dans l’islam des origines à aujourd’hui*, ed. Alexandre Popovic – Gilles Veinstein, Paris: Fayard, 1996, s. 44-54.
- Gril, Denis, *La Risâla de Saft ad-Dîn ibn Abi’l-Mansûr. Biographie des Maîtres spirituels connus par un cheikh égyptien du VII/XIIIe siècle*, Le Caire: Institut Français d’archéologie Orientale (IFAO), 1986.
-, “Une Source inédite pour l’histoire du Tasawwuf en Egypte au VII/XIIIe siècle”, *Le Livre du Centenaire 1880-1980*, Le Caire: Institut Français d’archéologie Orientale (IFAO), 1980, s. 441-508.
- Işın, Ekrem, “Rifâîlik”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, VI, 325-330.

- İnançer, Ömer Tuğrul, “Rifâîlik (Rifâîlik’te Zikir Usûlü ve Mûsikî)”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993-95, VI, 330-331.
- İzeti, Metin, *Balkanlarda Tasavvuf*, İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Kara, Mustafa, “Bedeviyye”, *DİA*, V, 318.
- Köprülü, M. Fuad, *L’influence du Chamanisme Turco-Mongol sur les ordres mystiques Musulmans*, İstanbul: Zellitch Freres, 1929.
-, *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1959.
-, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966.
- Laoust, Henri, *Essai sur les doctrines sociales et politiques de Taki-d-Din Ahmad b. Taimiya*, Kahire 1939.
-, *Les schismes dans l’Islam*, Paris: Payot Lausanne, 1965.
- Lory, Pierre, “Soufisme et sciences occultes”, *Les voies d’Allah: Les ordres mystiques dans l’islam des origines à aujourd’hui*, ed. Alexandre Popovic – Gilles Veinstein, Paris: Fayard, 1996, s. 185-194.
- Massignon, Louis, “Harîriye”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1964, V, 238-239.
-, “Tarikat”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, XII, 13-14.
- Mayeur-Jaouen, Catherine, “Maîtres, cheikhs et ancêtres: Saints du delta à l’époque mamelouke”, *Le développement du soufisme en Egypte à l’époque mamelouke*, Le Caire 2006, s. 41-50.
-, *Al-Sayyid Ahmad al-Badawi: un grand saint de l’Islam Egyptien*, Le Caire: Institut Français d’Archeologie Orientale, 1994.
- Muslu, Ramazan, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (18. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.
- Okumuş, Necdet, *Manisa Rifâî Dergâhı Entekkeliler: Bir Tekkenin Tasavvufî ve Sosyal Tarihi*, Manisa: Emek Matbaacılık, 2003.
- Öngören, Reşat, “Osmanlı Devleti’nin İlk Şeyhülislâmı Molla Fenârî’nin Tasavvufî Yönü”, *Türkler*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, XI, 114-119.
-, *Osmanlılar’da Tasavvuf*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000.
-, *Târih’te Bir Aydın Tarikatı: Zeyniler*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
- Özgüç, Tahsin – Mahmut Akok, “Develi Âbideleri”, *TTK Belleten*, XIX/75 (1955), s. 377-384.

- Popovic, A., “Les Derviches balkaniques I: La Rifâiyya”, *Zeitschrift für Balkanologie*, XXV/2 (1989), s. 176-192.
-, “Les Derviches balkaniques II: La Rifâiyya Deuxieme partie et fin”, *Zeitschrift für Balkanologie*, XXVI/2 (1990), s. 142-183.
- Râvî, İbrâhim, *es-Seyr ve'l-mesât fi ahzâbi ve evrâdi's-seyyid el-gavsi'l-kebîr Ahmed er-Rifâi*, nşr. Abdülcelîl Atâ, Dımaşk: Dârü't-takvâ, 2006.
- Refîî, Ali, “Rifâiyye”, *Dâiretü'l-maârif-i Teşeyyu'*, Tahran 1379 hş., VIII, 290-291.
- Rifâi, Yûsuf Hâşim – Mustafa er-Rifâi Nedvî, *el-İmâmü's-Seyyid Ahmed er-Rifâi: Müessisü't-tarîkati'r-Rifâiyye, nesebüh-neş'etüh-da'vetüh-kerâmetüh ve âsâruh*, Dımaşk: Dârü'l-beşâir, 2002.
- Sâmerrâi, Yûnus, *Seyyid Ahmed er-Rifâi: Hayatühu ve âsâruh*, Bağdat: Matbaatü İrşâd, 1970.
- Şapolyo, Enver Behnan, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1964.
- Şengel, Ali Rıza, *Türk Müsîkîsi Klasikleri: İlahîler*, nşr. Yusuf Ömürlü, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1979-1982.
- Şimşek, Selami, *Edirneli Kabûlî Mustafa Efendi: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri, Kenzû'l-esrâr ve Divân'ı*, İstanbul: Buhara Yayınları, 2005.
- Tahrâlî, Mustafa, “Ahmed er-Rifâi”, *DİA*, II, 127-130.
-, “Kenan Rifâi”, *DİA*, XXV, 254.
-, *Ahmad al-Rifâi, sa vie, son oeuvre et sa tarîqua* (doktora tezi), Sorbonne Nouvelle Paris III, Paris, 1973.
- Tarkan, Necmi, *Kartal'da Kurulmuş Bir Tarikat Mâ'rifiye*, İstanbul: y.y., 1964.
- Töre, Abdülkadir, *Türk Musikîsi Klasikleri: İlahîler*, nşr. Yusuf Ömürlü, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1989-1996.
- Trimingham, J. Spencer, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford: The Clarendon Press, 1971.
- Veinstein, Gilles – Nathalie Clayer, “l'Empire ottoman”, *Les voies d'Allah: Les ordres mystiques dans l'islam des origines à aujourd'hui*, ed. Alexandre Popovic – Gilles Veinstein, Paris: Fayard, 1996, s. 322-341.
- Yücer, Hür Mahmut, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.